Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

BROJ 2. VELJAČA 1935. GOD. III.

Izlazi mjesečno. Pretplata Din 100·—
godišnje, Dinara 50·— polugodišnje.

Cijena Din 10·—

21632

ĆILIMI, SAGOVI, ZASTORI

TKANINE ZA POKUĆTVO

S. TURKOVIĆ

ZAGREB, ILICA 5 - Telefon 22-19

UNION

ČOKOLADA

KARAMELI

DESERTI

„Lord"

TRGOVINA GOTOVIH ODIJELA

TELEF. 40-77 ZAGREB ILICA BR. 22

Veliki izbor odijela za gospodu, dječake i djecu, te zimskih kabanica (Ranglana), kišnih kabanica, raznih hlača i kapa.

Cijene vrlo solidne!

Podvorba brza i točna! Ogled slobodan!

PARNA BOJADISAONICA I ČISTIONICA ODIJELA V. JELINEK

Centrala: Gajeva 25 — Telefon 33-90

Sabirnice: Ilica 37, Ilica 148a, Vashingtonov trg 1

Svu garderobu čistimo »ETILENOM«. – Svim članovima društva 10% popusta.

Zdravlje Vaših ukućana i uzornu higijenu Vašeg doma održat ćete jedino stalnom upotrebom

SHELL specijaliteta za kućanstvo

FLOOR POLISH za parkete

FURNITURE POLISH za pokućtvo

DRY CIBANER za čiščenje mrlja

SHEL TOX protiv svih gamadi

HOUSEHOID OIL za podmazivanje šivaćih mašina, vrata itd.

ANGLO-JUGOSLAVENSKO PETROLEJSKO D. D., ZAGREB

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREPČANA
BROJ 2. GOD. III. VELJAČA 1935.

Dr. Fedor Breitenfeld: (Nastavak 1.)

ZAGREB — KRALJEVSKI I SLOBODNI GRAD NA BRDU GRECH

Osim toga imadu mnogi gradovi svoj grb i pravo stavljati svoj pečat na crveni vosak. Naglasujem crveni vosak stoga razloga, jer je takav vosak bilo dopušteno upotrebljavati samo osobama plemićskog staleža.[50] Pečat općine kr. sl. grada smatra se u krugu njezine nadležnosti autentičnim pečatom. To znači, da gradska općina može izdati ispravu providjenu svojim pečatom o svim poslovima, koji u smislu podjeljenog privilegija idu u kompetenciju grada. Ovakova listina ima javnu vjeru (fides publica) t. j. ona je puno dokazno sredstvo pred svakom vlasti i ide u red najvažnijih dokazala.[51]

Sad nešto o onim pravima koje uživa gradjanin pojedinac samo zato jer je član općine kr. sl. grada.

Vražda[52] gradjanina jednaka je onoj plemića.[53]

Gradjane kraljevskih slobodnih gradova ne može se uzaptiti zbog vlastitog ni zbog tudjeg duga bez redovitog pravnog puta t. j. samo putem tužbe na gradskog suca. Pojedini gradjani prosti su od plaćanja svih zemaljskih i prevoznih carina. Svi gradjani i njihovi sinovi mogu uz potrebne sposobnosti zauzeti sve vojničke i činovničke časti. Jedino mjesta municipalnih činovnika kod županija i neka viša sudačka mjesta pridržana su samo za stalež visokog plemstva.

U gradjanskim parnicama do 60 forinti mogli su gradjani apelirati na tavernikov odnosno personalov sud. U kaznenim stvarima, ako se radi o životu ili smrti mogu apelirati sve do kralja no to tek kasnije, kad je institut grada već bolje izgradjen. Gradjanin nije sposoban, da stiče plemićska dobra. No u takvom slučaju mora ga zastupati gradska općina kao cjelina po svom redovitom pretstavniku, a to je gradski sudac. To mora biti zato tako, jer plemićska dobra

[50] V. Virizsil op. cit. p. 374.

[51] V. Virozsil: Juris publici Regni Hungariae specimen tertium IX. Civitates liberae regiae. p. 54., 55., Verböcz II. 13. § 3.

[52] Vražda (homagium, Wergeld, Manngeld) je otšteta, koja se plaća rodjacima nekog ubijenog lica kao naknada za izgubljenog člana porodice. Visina vražde bila je točno odredjena, a odredjuje se prema staležu ubijenog, t. j. što viši stalež, to veća vražda.

[53] V. Virozsil op. cit. II. p. 375., Timon op. cit. p. 591., Verböcz III. 9.

može steći samo plemić, a to u našem slučaju nije gradjanin pojedinac već cijela gradska općina kao juristička osoba plemićskog staleža. Jednako je to i u parnicama, što ih gradjani dižu protiv plemića i tu ih mora zastupati gradski sudac. Konačno sudjeluje gradjanin kod izbora gradskog vijeća i može biti sam izabran u šire odnosno uže gradsko vijeće.[54]

Sva se ta prava nazivaju jednim imenom sloboštinama općine odnosno pojedinog gradjanina. U pojmu sloboštine sadržana su sva ta prava.

Dužnosti koje imadu gradjani kraljevskih slobodnih gradova nijesu tako brojne ko što su njihova prava, ali su zato ipak velike i teške, a državno-politički razlozi i oportunitet zahtjevali su, da broj prava bude što veći kako bi dužnosti izgledale lakše i manje.

Gradjani moraju plaćati različite poreze (desetinu, lucrum camerae itd.) zatim su dužni dati novake za kraljevu vojsku.[55] Ti su porezi bili najprije individualno razrezani, a kasnije je na cijeli grad došla paušalno odredjena svota, koju su svi gradjani morali zajedno namaknuti.[56]

Drugo što su bili dužni to je postavljanje izvjesnog broja teško oboružanih vojnika. Najprije j taj broj bio odredjen po broju kuća u gradu, a kasnije se odredio stalan broj. Taj se broj kretao od 1—12, već prema tome, kako je privilegij pojedinog grada odredjivao. Ti su vojnici morali ići u rat samo pod kraljevim vodstvom jednako kao i plemstvo. Neki su gradovi bili od te dužnosti oslobodjeni. Na oko izgleda, da je to vrlo maleni broj vojnika i prema tome i neznatan izdatak. No kad se uzme, da je u ono doba broj cijele vojske jedne države bio malen onda se vidi, da je to teška dužnost i veliki izdatak. Tim više što su opreme za teške oružanike bile tada vrlo skupe.[57] Gdje uz grad postoji tvrdjava (burgum, castrum), ondje su dužni gradjani o svom trošku preuzeti njeno uzdržavanje. U slučaju rata i njenu obranu. To je bila takodjer teška i velikim troškovima skopčana dužnost.[58]

Konačno je važna dužnost već spomenuti descensus kralju.

Osim ovih navedenih dužnosti imali su neki gradovi i posebnih dužnosti, na koje su se obvezali prilikom dobivanja privilegija. Naši Gričani obvezali su se na pr. da će grad opasati čvrstim zidom.[59]

POSTANAK GRADA ZAGREBA I NJEGOV RAZVOJ DO VREMENA IZDAVANJA PRVE DIPLOME KRALJA BELE III.*

Kako je spomenuto neki su gradovi u Slavoniji (zemlji izmedju Drave i Save) nastali na mjestima, gdje su prije bile rimske naseobine ili bar u blizini

[54] V. Virozsil ibidem p. 375., 376., Corpus I. p. 277., 427.. 553., gdje se kaže: Cives pro alienis debitis non arretantur, Timon op. cit. p. 222., 224., 589., O organizaciji sudova vidi opširno i iscrpno Lanović: Priv. pravo Tripartita.

[55] V. Virozsil ib., Timon op. cit. p. 592.

[56] V. Timon op. cit. p. 226.

[57] V. Smičiklas op. cit. dic. 155. ...dicti cives decem milites mittere teneantur cum armis militaribus apparatos..., Timon op. cit. p. 226., 227., Krajner op. cit. 331. G. Waitz Deutsche Verfassungsgeschichte VIII. p. 127.—130.

[58] V. Krajner ibidem, Timon ibidem.

[59] Krajner ibidem, Timon op. cit. 268., Smičiklas ibidem.

*) Bela III. kao kralj hrvatski, slavonski i dalmatinski, dok je za Madžare Bela IV. On je izdao 16. XI. 1242. svoju prvu diplomu Zagrebu, a kasnije 1269. god. izdaje drugu povelju Zagrebu. Mi ćemo ga svuda zvati Bela III.

tih razorenih municipija. Za naš Zagreb se to vrlo lako može utvrditi. Neposredno na prostoru, na kojem se danas nalazi grad Zagreb nije bilo, bar koliko se do sada moglo utvrditi, većih rimskih naseobina. No tako reći po cijelom današnjem gradskom teritoriju nadjeni su tragovi rimskog života. Na jugoistoku pak današnjeg Zagreba bila je veća i važnija naseobina uz obalu rijeke Save. To je bila Andautonia, na čijem mjestu se danas nalazi selo Šćitarjevo. Ta je Andautonia bila glavno mjesto predjela, što ga je nastavalo panonsko pleme Andautonaca. To je pleme romanizirano nakon osnivanja rimskih provincija u ovim krajevima. Mnogi suvremeni pisci spominju tu naseobinu, a iskopine nam takodjer svjedoče o njenom opstanku. Točno odrediti, kad je ta naseobina nastala bilo bi teško da ne kažemo isključeno. Sigurno je, da je 84. godine poslije Krista ona bila u punom cvatu i lijepo napredovala. Njezin se razvoj može pratiti u vrelima suvremenih pisaca sve do iza 250. godine p. Ch. n. Kasnije se spominje kao postaja na rimskoj cesti izmedju Siscije i Poetoviuma. Toj su općini sigurno pripadale i manje naseobine, čiji su tragovi nadjeni u Stenjevcu i ostalim nalazištima na zagrebačkom području odnosno u njegovoj bližoj okolici.[60] Kad se počelo širiti kršćanstvo potpala je Andautonija pod biskupiju u Sisku. Sisak je bio glavni grad posavske Panonije. Seobom naroda stradali su ti krajevi mnogo i često. Provale Huna, Germana, Avara i Slavena uništile su i andautonske naseobine.[61]

Mali dio preostalih romaniziranih Andautonaca povukao se prema sjeveru do prvih brežuljaka i ondje osnovao novu, ali malenu naseobinu. U latinskim se vrelima ta naseobina zove »vicus Latinorum«. Hrvatskim jezikom pisana vrela zovu je Laška (Vlaška) ves. Danas se čuva toj naseobini spomen u imenima Vlaška ulica i Lašćina pa Lašćinščak (presvodjeni potok). Do tih je imena došlo, jer su Hrvati oduvijek Latine zvali Vlasima. Uništenje jedne i postanak nove naseobine zbio se negdje izmedju godine 375. i 600. poslije rodjenja Kristova. Točno se na žalost ne može odrediti, jer nam je ono doba, t. j. seoba naroda baš zbog neprekidnih borbi najtamniji dio povijesti naših krajeva. Vrela koja su eventualno i postojala uništena su i propala u onom previranju. No nije to samo za naše krajeve slučaj, već je ono doba i za ostalu Evropu, koja je stradala od provala različitih naroda prilično mutno i nejasno.

Što se tiče podrijetla imena Zagreb imade više mišljenja. Pokojni hrvatski historik profesor Klaić drži, da se u okolici te Vlaške vesi nalazio neki nasip (greb). Taj je možda služio za obranu od neprijatelja ili još vjerojatnije protiv poplava Save. Iza toga greba nastanili su se Hrvati. Njihova naseobina dobila je ime Zagreb naime mjesto iza greba. Drugi historici medju njima i Tkalčić tumače, da je ime Zagreb u vezi sa staroslovenskom riječi zagrebsti što znači ukopati, odnosno dići opkope, bedeme. Prema tome tumačenju bi ime Zagreb značilo grad iza opkopa, dakle utvrdjeno mjesto.[62] Takovom se tumačenju protivi baš i činjenica izdavanja bule kralja Bele III. U njoj se traži, da gradjani utvrde grad čvrstim bedemima, kako bi se ovaj dio kraljevstva bolje osigurao.

[60] V. Tkalčić op. cit. p. V. i dalje, Klaić, Zagreb p. 16.—18., Klaić Sl. i Kr. glavni grad Zagreb, spomenica p. 12.

[61] V. Srkulj: Pregled Opće i hrvatske povijesti, p. 30., Šišić: Pregled povijesti hrvatskog naroda p. 19., Klaić Spomenica p. 13.

[62] V. Klaić ibidem p. 7., 18., Tkalčić op. cit. p. VII., IX.

Prema tome izgleda, da prije tog vremena (1242. g.) nije Zagreb bio utvrdjen.[63] U prilog Klaićeve teze govori, već i spomenuta okolnost o zaštitnom grebu protiv poplava, jer na to upućuje i to, da se gradi novi grad na brdu Grič.

Zagreb je doskora postao zbog svojeg zgodnog položaja, sjedištem slavenske župe. Ta je kasnije transformirana u županiju. Tim dogadjajem mu raste važnost. Godine 1094. osnuje u Zagrebu ugarski kralj Ladislav I. biskupiju. Godina 1094. odnosno 1093. je osobito važna za povijest Zagreba. To je naime prvi odredjeni historijski podatak za Zagreb. No to ne znači, da prije tog vremena nije Zagreb postojao. Naprotiv, osnutak biskupije u nekom gradu znači, da je taj grad od velike važnosti za cijeli onaj kraj i da on svakako već dulje vrijeme živi i cvate. Za već spomenutih provala različitih naroda propala je i biskupija u Sisku, pa je Posavska Hrvatska ostala bez biskupa. Iza ove prve vijesti o Zagrebu možemo već pratiti uz manje ili veće vremenske razmake dalju povijest njegovu.

Da bi se lakše obranili od neprijatelja stanovnici tog prvog Zagreba podigli su na obližnjem brdu novo naselje. Taj prvi najstariji Zagreb nalazio se negdje na prostoru izmedju današnje Tkalčićeve ulice, Jelačićevog trga, Jurišićeve i Draškovićeve ulice, dok mu je na sjeveru pripadao Kaptol i okoliš sve do Ribnjaka. Kad bi ovaj najstariji Zagreb bio utvrdjen, ne bi gradjani osnivali na obližnjem brdu novi grad. Još bi manje isti utvrdjivali, da se osiguraju od neprijateljskih napadaja, jer bi to bilo suvišno. Kralj Bela III. bi onda tomu, već utvrdjenom gradu, podijelio povlastice.

Taj grad je dao doskora ime i brdu, na kojem je nastao. Imena, koja upotrebljuju vrela za taj novi grad nijesu uvijek ista. Sve se varijacije dadu svesti na riječ Gradec, što je značilo mali grad, gradić (oppidulum).[64]

Po imenu se vidi, da je to u početku bio tek gradić, no u prvim godinama 13. vijeka jako se proširio i napučio. Stanovnici njegovi potpadali su pod vlast župana zagrebačke županije. Upravo u vrijeme tog bujnog života i razvoja dolazi do nemilog prekida. Provala Tatara nakon nesretne bitke na rijeci Šaju nije poštedila ni Zagreb. Hrvatsko-ugarski kralj Bela III. boravi u svibnju 1241. godine u Zagrebu. Sklonuo je svoju glavu na bijegu pred Tatarima na gričko brdo. No nije mogao ovdje čekati neprijatelje, jer grad tada nije bio utvrdjen. Slijedeće godine u zimi bude Zagreb zajedno sa Gracem opustošen. Tek par godina prije tatarske provale sagradjena je lijepa stolna crkva u Zagrebu. Tu su Tatari teško oštetili. Nešto stanovnika spasilo je glavu bijegom u goru, dok je većina osim imanja izgubila i život. Nakon poraza Tatara i po njihovom odlasku iz naših krajeva, nastoji hrvatsko-ugarski kralj Bela III. pomoći razorenim gradovima i selima. Opaža se opće nastojanje, da se popravi i obnovi privredno stanje u državi. U tu svrhu podiže više utvrdjenih gradova, obnavlja stare razorene i mnoge diže u red kraljevskih slobodnih gradova.

Ono malo preostalih stanovnika iz Graca vratilo se u razoreni grad i ondje su sami odredili sloboštine i povlastice, po kojima su željeli živjeti u budućnosti. Tako se bar spominje u našoj povelji.[65] Medjutim je vjerojatnije, da su te povlastice nastajale malo po malo običajno-pravnim putem još prije provale Tatara. Gradjani pak znajući izrabiti zgodnu priliku tražili su od kralja, da im

[63] V. Smičiklas op. cit. doc. 174 ... quod expensis propriis dictum montem Grech muro firmissimo communirent ...

[64] V. Tkalčić op. cit. p. IX., X., Klaić op. cit. p. 20.

[65] V. Klaić op. cit. p. 20., 21., jednako i Šišić i Srkulj op. cit.

pravne odredbe, koje su sami stvorili, u obliku privilegija podijeli i potvrdi. U stvari je to bilo samo uzakonjenje običajnog prava. Kralj je to doista i učinio. Dne 16. studenog 1242. god., izdao je listinu, nakon što se posavjetovao s tadanjim banom cijele Slavonije Dionizijem. U toj im listini potvrdjuje, po njima samima stvorene povlastice.

Sad smo razmotrili pitanje postanka i razvoja kr. sl. gradova kao i povijesni razvoj grada Zagreba do onog časa, kad postaje gradom u javnopravnom smislu.

Prije nego što predjemo na razlaganje povelje kralja Bele opisat ćemo njen vanjski izgled, a onda dati njen originalni tekst na latinskom jeziku zajedno sa hrvatskim prevodom.

OPIS LISTINE KRALJA BELE III. OD 16. XI. 1242.

Koliko, je bio važan momenat izdanja listine kao i posljedice s tim skopčane vidi se iz oblika njenog.

Pisana je u svečanoj formi na latinskom jeziku. Na donjem kraju listine visi na crvenoj vrpci dvostruki zlatni pečat kralja Bele. To je »bulla aurea«, zlatna bula. Taj pečat ima s jedne strane ovaj napis: »Bela Di Gra. Hungr. Dalmac. Crohac. Ram. Svie. Galic. Lodom. Cumaie. Rex«. Na drugoj strani su ove riječi: »Sigillum Quarti Bele Secundi Andree Regis Filii«. Prevod tog teksta glasi: Bela Božjom milosti Ugarske, Dalmacije, Hrvatske, Bosne, Srbije, Galicije, Lodomerije, Kumanije kralj, a s druge strane: pečat Četvrtog Bele sina kralja Andrije Drugoga«. Na prvoj se strani nalazi lik kralja Bele kako sjedi na prijestolju sa žezlom u desnoj, a jabukom u lijevoj ruci. Na drugoj strani je utisnut ugarski grb, t. j. trouglati štit s dvostrukim križem. Original bule čuva se u arhivu kraljevskog i slobodnog glavnog grada Zagreba.[66]

TEKST LISTINE.

(Prepis teksta prema Smičiklas: Codex diplomaticus, doc. 155. pp. 172—176.).

In nomine sancte trinitatis et individue unitatis amen. Bela dei gratia Hungarie, Dalmatie, Choroatie, Rame, Seruie, Gallitie, Lodomerie, Cumanieque rex in perpetum. Regum celsitudo requirit et sublimium dignitati debetur, ut tanto amplius in multitudine plebis gaudeat, quanto ipsi auctoritate ceteros antecellunt. Hinc est, quod tam presentibus quam posteris harum serie declaramus, quod cum nostre placuisset voluntati in Zagrabia in monte Grech civitatem liberam construere et ibidem hospites convocare et illam partem regni ad securitatem confinii et alia commoda (u citiranom djelu je ta riječ krivo pročitana »commodo«, medjutim na originalu se točno vidi, da riječi glasi kako je ovdje navedena) munire et firmare, communicato consilio cum dilecto et fideli nostro Dionisio bano totius Sclauonie et aliis regni principibus, nostram banc

[66] Hrvatsko-ugarski kralj odnosno njegova dvorska kancelarija upotrebljavala je pet pečata i to: bulla aurea (zlatna bula), sigillum iudiciale (sudski pečat), sigillum secretum (tajni pečat), sigillum anulare (privatni pečatni prsten kraljev). Ti pečati stavljali bi se već prema vrsti pravnog posla odnosno prema njegovoj važnosti. Najvažniji pečat je svakako zlatna bula. Ona služi za najviše državopravne akte. Znamo da je poznata Zlatna bula kralja Andrije II. od 1222. god., a koja je bila jedan od temeljnih zakona kraljevina, baš po tom pečatu dobila svoje ime.

intentionem et voluntatem unanimiter approbantibus, nostrum propositum perduximus ad effectum, concedentes, ut in predicto monte libera civitas fiat, hospites libere conveniant, terras et possessiones, conditiones et libertates a nobis asignatas et subscriptas habeant, teneant et custodiant inconcussas. Conditiones itaque et libertates hospitum in predicto monte habitantium et convenientium, quas ipsi inter se fecerunt et nos approbavimus, tales habentur: Quod si iidem hospites in ditrictu Hungarie, Dalmatie, Choroatie, Sclauonie spoliati per latrones vel alios malefactores fuerint, dominus terre in qua spoliati fuerint, estimata quantitate pecunie iuxta arbitrium bonorum virorum et sacramentum concivium ad hoc electorum, vel ablata refundat vel malefactorem ostendere teneatur. Item tributa infra regales terminos in nullo loco solvere teneantur. Item quicumque civis alium civem vituperiis, obprobiis aut contumeliis affecerit, si inde convictus fuerit, leso decem pensas, in communes expensas centum denarios solvat; qui si post trinam correctionem se non emendaverit, rebus omnibus in commune applicatis tamquam infamis de civitate turpiter expellatur. Si quis etiam alapam alteri dederit, vel per crines malitiose traxerit, eandem penam paciatur. Si quis vero cutello, gladio, lancea aut sagitta, aut aliquo tali modo alium vulneravit et vulnaratus sine defectu membrorum resanatus fuerit, medico leso satisfaciat et leso viginti quinque pensas, quinque vero ad usus civitatis persolvat. Si vero in aliquo membrorum debilitatus fuerit, medico lesi satisfaciat et leso decem marcas et ad usus civitatis decem pensas solvere teneatur. Si vero mortuus fuerit, due partes rerum suarum cedant parentibus occisi, tercia pars civitati. Si vero captus fuerit, secundum consvetudinem de ipso vindicta sumatur; nisi quis in ludo sine premediata malicia aliquem interfecerit, in hoc enim casu, centum pensas cognatis interfecti, viginti vero pensas ad communes usus refundat interfector, cui si facultas non suffecerit, civium arbitrio reliquatur. Item si quis de extraneis instrans civitatem sive in vico, sive in domo, sive in foro similia, ut supra notatum est, perpetraverit, per iudicem civitatis iudicetur, et eisdem penis subiaceat condempnatus. Si vero ex incolis civitatis aliquis, sive extraneus, infra terminos civitatis in furto vel latrocinio deprehensus fuerit, per iudicem civitatis punitur. Item, si quis extraneus aliquem de civitate in causa pecuniaria vel illata iniuria voluerit convenire, coram iudice civitatis conveniant; et nulla causa ad duellum iudicetur, sed per testes et iuramenta terminetur, sive sit cum extraneis, sive cum indigenis. Testes autem eisdem conditionis et libertatis, cuius sunt isti, assumantur. Eodem modo, sive extraneus inveniat apud incolas, sive incola apud extraneos equum, aut bovem aut aliquas res furtivas, semper testes, ut supra diximus producantur. Item, cives de predicta civitate vel jobagiones de villis ad ipsam pertinentibus, que prope territorium ipsius civitatis fuerint site, nullius iudicio, nisi iudicis civitatis astare teneantur; quod si iudex suspectus habebitur et actor legitimam causam recusationis allegaverit, convocatis omnibus maioribus civitatis, ipso iudice presidente, negocium decidatur, de quorum sentencia, si ad huc contingeret dubitari et actor inportunus eos ad regia citeverit presentiam, solus iudex pro allis omnibus ad regem ire teneatur. Eodem modo (si) pro quacumque causa iudicem civitatis et cives, vel cives solos ad regis presentiam quis citaret, non tenetur ire, nisi solus iudex civitatis. Et si quis aliquem civem vel cives, non requirens antea iusticiam sibi fieri a iudice civitatis ad regem citaverit, pro illo vel illis iudex ire tenebitur, et ei citator refundet expensas, eo quod contempta auctoritate regalis privilegii sibi cogniti, irrequisito iudice civitatis, fatigavit eum frustra laboribus et expensis. Cives autem liberam habeant undecumque voluerint eligendi facultatem iudicem civitatis nobis

presentandum et mutandi eundem annuatim pro sue arbitrio voluntatis. Item, si quis de civitate sine herede deceserit, de rebus suis mobilibus liberam habeat disponendi cuicumque voluerit facultatem. Res vero immobiles, domos, curiam, vineas, terras et hedificia, suorum concivium habito consilio, uxori sue vel alicui cognatorum suorum reliquat, ita tamen, quod nec per ipsum, nec per uxorem, nec per cognatos a iurisdictione civitatis possit alienari vel eximi vel avelli. Item si quis intestatus decesserit et nec uxorem, nec filios, nec cognatos habuerit, due partes rerum suarum per viros fide dignos, consilio civium ad hoc deputatos, pauperibus et ecclesie eiusdem civitatis distribuantur, tercia vero pars ad utilitatem civitatis reservetur. Item statuimus, quod in eadem civitate forum sollempne doubus diebus in ebdomada, videlicet die Lune et die Jouis celebretur et preterea forum cottidianum cottidie habeatur. Universitas vero civitatis supradicte nobis tenetur ad servitia infrascripta. Cum enim rex Hungarie expeditionem ad partes maritimas vel Carinthiam vel Austriam facere voluerit, dicti cives decem milites mittere teneantur cum armis militaribus apparatos. Preterea domino regi quando ipsum illuc ire contigerit, debent dare pro prandio duodecim boves, mille panes, quatuor tunelas vini. Duci autem totius Sclauonie, si sit de prole regia, medietatem predictorum dare tenentur. Bano vero pro tempore constituto, nec tamen vicebano, nichil aliud solvere, nisi in principio introitus sui banatus, unum bovem, centum panes, tunellam unam vini, semel quamdiu duraverit in banatum. Sane ab omnibus istis servitiis usque quinquennium erunt liberi et immunes; transacto quinquennio, tenebuntur. Item iidem cives voluntate spontanea super se assumpserunt, quod expensis propriis dictum montem Grech muro firmissimo communirent. Ad sustentationem autem hospitum in predicto monte habitantium dedimus terram circa eundem montem Grech, statuentes eam per dilectum ac fidelem nostrum Dionisium banum totius Sclauonie eisdem hospitibus sub certis metis et distinctis perpetuo possidendam. Cuius terre mete sic vadunt: Prima meta est in portu Sawe, qui Kyralrewy dicitur, iuxta magnam viam, et per eandem tendit usque ad rivum qui Zoysca dicitur, quem rivum transit per pontem; deinde per eandem viam tendit versus aquilonem, transiens aquam que Malaka dicitur et pervenit ad monticulum iuxta quem est meta terrea, que dividit terram populorum regis a parte orientali; deinde transiens minorem Malakam pervenit ad magnam viam, que vulgo ettewen dicitur, per quam veniens ad rivum Cyrkuenich, ibi est pons, hinc superius per eundem rivum iuxta montem Grech vadit directe versus aquilonem metatim, tendens ad fontem qui dicitur Cubulkut, iuxta quem est meta terrea, a quo superius per rivulum Cyrkuenych versus aquilonem pervenit ad rivulum qui dicitur Zoptnika, hinc transiens monticulum cadit in quandam vallem, per quam transit in rivulum, qui dicitur Lomzky potok, deinde ascendit ad metam capituli Zagrebensis, altera est hospitum de Grech, tercia filiorum Dobcha de genere Aga; deinde procedit ad cacumen eiusdem montis vocabulo Medwe(d)nicha versus occidentem et pervenit ad metam filiorum Micula, Plesiwicha dicitur, iuxta quem est meta terrea, deinde transcendit a cacumine eiusdem montis versus partem meridionalem metatim ad arborem castaneam iuxta quam est crux et iuxta eam est meta terrea; deinde descendit ad caput fontis qui Chicheria dicitur, qui fons dividit terram Endre a terra prepredicta et sic descendendo per eundem divertit aliquantulum versus occidentem ad montem et ibi est arbor castanea crucesignata, iuxta quam est meta terrea, deinde ad cacumen montis eiusdem procedit versus meridiem dividendo terram ecclesie Zagrebensis; deinde per girum ad occidentem aliquantulum divertitur et ibi transit rivulum, qui vocatur Neznich potoka et inde ascendendo superius de terra Endre per vallem ad verticem unius montis, ibi est meta, hinc separando

per veteres metas terram Gremla descendit ad arborem que vocatur ihor, et ibi est meta, et cadit in viam, que exit de uilla Gremla, deinde per eandem versus meridiem ad campum ad metam terream inde aliquantulum divertit ad sinistram per viam et pervenit ad paludes, que Mlaka dicuntur, ibi est meta iuxta eandem Mlakam, a sinistra parte vadit ad arborem nucis, ibi est meta, deinde ad sambucum, sub qua est meta terrea, dehinc metatim procedit et cadit in fluvium Zawe, inde ad metam priorem descendit et sic terminatur. Ut igitur dicta ordinatio nostra et dictorum libertas hospitum firma et inviolabilis perpetuo perserveret, presens eis privilegium consessimus auree bulle nostre munimine perpetuo confirmantes.

Datum apud Wereuzha per manus magistri Benedicti prepositi albensis, aule nostre cancellarii, electi in archiepicopum Colonensem, Bartholomeo Quinqueecclesiensi, Cleto Agriensi, Stephano Zagrabiensi, Bartholomeo (Nitriensi), Blasio Chenadiensi episcopis, Benedicti Waradiensi et postulato Jeuriensi Stephano Waciensi et postulato in archiepiscopum Strigoniensem, ecclesias dei gubernantibus. Dilecto cognato nostro Johanne Angelo, domino Syrmie et comite Bachiensi, Ladislao palatino, Matheo tawarnikorum et comite (Sopro) niensi, Rolando dapiferorum et comite Nitriensi, Mauricio pincernarum, Stephano agasonum magistris, Arnoldo symigiensi, Paulo albensi magistratus et comitatus tenentibus. Anno ab incarnatione domini millesimo ducentesimo quadragesimo secundo, sextodecimo kalendas decembris regni nostri anno octavo.

PREVOD CITIRANOG TEKSTA LISTINE.

U ime svetog Trojstva i nedjeljivog jedinstva amen. Bela po milosti Boga, Ugarske, Dalmacije, Hrvatske, Bosne, Srbije, Galicije, Lodomerije i Kumanije kralj za uvijek. Uzvišenost kraljeva zahtijeva i pripada dostojanstvu uzvišenih, da toliko više u mnoštvu naroda uživa, koliko (oni) sami ugledom ostale nadvisuju. Odavde slijedi, a to toliko sadašnjima, koliko budućima slijedom ovoga izjavljujemo, budući da se našoj volji svidjelo, da u Zagrebu na brdu Grič osnujemo slobodni grad i onamo dovedemo goste i onaj dio kraljevstva zbog sigurnosti granica i drugih pogodnosti utvrdimo i učvrstimo, nakon što smo se posavjetovali s ljubljenim i vjernim Dionizijem našim banom cijele Slavonije i ostalim poglavicama kraljevstva, koji su ovu našu namjeru i volju jednodušno odobrili, proveli smo našu nakanu, dopuštajući, da na prije spomenutom brdu bude slobodan grad, da gosti slobodno dolaze, da imadu zemlje i posjede, položaj i sloboštine po nama doznačene i dolje popisane i da ih čuvaju nepovrijeđene. I tako su uslovi i sloboštine gostiju, što spomenuto brdo nastavaju, i koji se ondje sakupljaju, a koje (sloboštine) su sami međusobno učinili, a mi smo ih odobrili, takove:

(Radi preglednosti stavit ćemo svaku odredbu povelje u novi odsjek).

Ako bi ti isti gosti na području Ugarske, Dalmacije, Hrvatske, Slavonije bili oplijenjeni od razbojnika ili drugih zločinaca, gospodar zemlje, na kojoj su oplijenji ima nakon što se procjeni iznos novca po sudu valjanih muževa i prisegom sugrađana u tu svrhu izabranih, oteto povratiti ili zločinca izdati.

Isto tako ne trebaju plaćati unutar kraljevskih granica ni jednom mjestu dača.

Zatim kojigod građanin drugog građanina psovkama, pogrdama ili povredama bude vredao, pa ako mu se to dokaže, neka plati oštećenom deset pensa, a za općinske izdatke stotinu denara. Tko se pak, unatoč tomu, da je tri puta opo-

menut, ne popravi, neka mu se sva imovina općinskoj pripoji i neka se kao nepošten iz grada sramotno izagna.

Ako tko također ćušku drugome dade, ili ga za kose zlobno vuče, neka plati istu kaznu.

Ako tko opet drugoga nožem, mačem, kopljem ili strijelom ili nekim ovakovim načinom rani, a ranjeni ozdravi, a da mu nijesu postradali udovi, neka plati liječnika, a oštećeniku dvadeset i pet pensa i pet opet u korist grada.

Ako opet bude osakaćen, koji od udova, neka plati liječnika i oštećenom deset maraka i na korist grada deset pensa.

Ako pak umre, dva dijela njegove imovine pripadaju rođacima ubijenog, a treći gradu.

Bude li uhvaćen, neka se po običaju uzme osveta, osim ako je u igri bez umišljaja drugoga ubio, u tom slučaju neka ubojica plati rođacima stotinu pensa, dvadeset opet na korist općine. Čiji pak imutak ne bude dotekao neka se prepusti slobodnoj ocjeni građana.

Zatim ako koji od stranaca ulazeći u grad bilo na ulici, bilo u kući, bilo na trgu, slično kako gore zabilježeno učini, neka mu sudi gradski sudac i neka pod iste kazne potpadne osuđeni.

Ako tko od stanovnika grada ili stranac unutar gradskih granica bude uhvaćen u krađi ili razbojstvu, neka ga kazni gradski sudac.

Onda ako koji stranac, kojeg stanovnika grada želi u parnici novčanoj ili zbog nanesene nepravde, pred sud zvati, neka dođe pred gradskog suca.

Nikakova parnica neka se ne sudi na dvoboj, već da se riješi svjedocima i prisegama, bila ona sa strancima, bila s domaćima.

Neka se uzimaju svjedoci istog pravnog položaja i sloboština, kao i oni (t. j. stranke op. prev.).

Na isti način, bilo da stranac nađe kod domaćega ili domaći kod stranca konja ili govedo ili druge ukradene stvari uvijek neka se izvedu svjedoci kako smo gore rekli.

Zatim građani rečenoga grada ili kmetovi onih sela, koja tomu gradu pripadaju i koja budu smještena blizu samoga grada, nijesu dužni doći ni pred čiji sud osim pred onaj gradskoga suca.

Ako bi se činilo, da je sudac sumnjiv i parac bi se pozvao na zakonski uzrok zavrgnuća, pošto su pozvani svi gradski odličnici pod predsjedanjem samoga suca, neka se o tom odluči, a ako se o sudu ovih nastavi sumnjati i parac nezadovoljan bude ih pozvao pred kralja, sam sudac treba da za sve druge ide pred kralja.

Isto tako ako bi tko u bilo kakovoj parnici gradskog suca i građane ili građane same pred kralja zvao ne trebaju ići drugi osim samog suca grada.

I ako tko nekog građana ili građane pred kralja pozove, a da nije prije tražio pravdu pred gradskim sucem, za toga (građanina) odnosno one treba da ide sudac i njemu će tužitelj nadoknaditi troškove, zato što je prezrev ugled njemu poznatog kraljevskog privilegija, ne zatraživši gradskog suca, ovog mučio zalud poslom i troškovima.

(Nastavit će se)

R. Strohal:

KAPTOL I NOVA VES U ZAGRERU*

I. Kaptolska oblast.

Ne znamo pouzdano, kad je nastala kaptolska oblast. Ali držimo, da se je to dogodilo po prilici sto godina poslije osnutka zagrebačke biskupije, najkasnije oko g. 1200. Biskup i kaptol podijelili su svjetovnu vlast najviše s razloga, da Kaptol postane samostalan, neovisan i da može bolje napredovati. Biskupa dopade tako zvana Vlaška vas (Vicus Latinorum) i Lašćina (prvotno prozvana Vlašćina), a Kaptol sve od biskupskoga dvora na sjever prema zagrebačkoj gori. Na mjestu, koje se danas zove Kaptol, počeli su prvi podizati zgrade kanonici.

U to je vrijeme bio kod nas uveden feudalni sistem uređenja države. Na jednoj su strani bila zemaljska gospoda (domini terrestres), a na drugoj podanici ili kmetovi. Takav dominus terrester bio je zagrebački biskup i zagrebački kaptol, svaki na svom području. Dok je bila biskupska oblast odmah iz početka dobro nastavana, bila je kaptolska posve slabo, a i ono malo se pučanstva razbježa prigodom provale Tatara u Hrvatsku g. 1242.

Od te je provale stradao i Zagreb g. 1242., osobito Kaptol i stolna crkva sv. Sjepana. Poslije odlaska Tatara bila je velika briga hrvatsko-ugarskoga kralja Bele IV., da utvrdi što više mjesta protiv neprijateljskih provala. Gričkа vas bila je zgodna već položajem svojim za utvrdu. Da se je gričkа vas utvrdila, mnogo su tomu doprinijeli ban Dionizije i zagrebački biskup Stjepan II. Međutim je kralj Bela izdao 16. studenoga 1242. zlatnu bulu, kojom je uzvisio Gričku vas na kraljevsku slobodnu varoš, t. j. oslobodio ju od vlasti banske i županijske, a podvrgao ju neposredno kraljevskoj kruni (predstojniku kraljevske komore ili taverniku). Zlatna bula dopušta žiteljima slobodne varoši, da sami sobom upravljaju, da sami odabiru svoga suca i druge poglavare, da sami gospodare svojom imovinom i da mogu dvaputa u tjednu obdržavati sajam.

Kad je postala Gričkа općina kraljevskom i slobodnom varoši i time dobila razne povlasti i prava, javile su se i općine Vlaška ulica i Kaptol, da izvojšte slične povlasti i prava od svojih gospodara. I doista biskup Stjepan II. izdade g. 1244. povelju, kojom je dopustio Vlaškoj vasi, da imade svoga suca i oprostio stanovnike od tlake ili tjelesne radnje. Da se zaštite kanonici i biskup od neprijateljskih navala, darovao je kralj Bela IV. kanonicima 11. IX. 1247. na brdu Griču zemljište tik do slobodne

[1] U ovoj sam se radnji okoristio radovima gospode kanonika Dra Lj. Ivančana i Janka Barlea, u koliko mi nijesu moja vlastita proučavanja dostajala.

varoši, da ondje kaptolska oblast podigne što jaču utvrdu, u koju bi se kanonici mogli zakloniti. Kaptolska je oblast doista podigla kulu, koja bi kasnije prozvana Popovim tornjem. Biskupu Filipu, nasljedniku Stjepana II., darovao je isti kralj Bela IV. zemljište u gori Medvednici, da podigne grad (arcem). Taj je grad počeo graditi g. 1249., a dovršio ga g. 1254.

Na Kaptolu su isprva stanovali i hrvatski banovi sve do druge polovice 13. vijeka. Banska se je palača nalazila nedaleko stolne crkve, te se još spominje g. 1284. Kad je bio Grič utvrđen, preselili su se hrvatski banovi sa Kaptola na Grič. Na Kaptolu nalazila se i najstarija zagrebačka bolnica sv. Elizabete ili ubožnica (Pauperum domus), koja se prvi put spominje g. 1357.

U 14. vijeku bio je Kaptol obgrađen drvenom ogradom (palisadama), ali takva ograda nije mogla Kaptola obraniti protiv Turaka, kad su u 15. i 16. vijeku učestale njihove provale u Hrvatsku. Stoga su biskup i kanonici zamolili kralja Matijaša Korvina, da im dopusti Kaptol i stolnu crkvu opasati čvrstim zidovima i kulama. Kad im je kralj 17. studenoga 1469. to dopustio, započe gradnja zidina, koja je trajala deset godina. Nova je utvrda Kaptola dobila oblik četverokuta (paralelograma). Na zidinama bile su podignute kule i polukule. Iz kaptolske su utvrde vodila petera vrata. Gornja vrata okrenuta prema sjeveru vodila su u Novu vas, doljnja vrata okrenuta prema jugu vodila su u Vlašku vas i Šoštarsku vas, treća manja vrata na zapadnom zidu vodila su na Pisani, kasnije prozvani Krvavi most, četvrta vrata (mala vrata) na južnom zidu (Pod zidom) vodila su na potok Medvešćak (Medvednicu), peta vrata vodila su kroz tako zvanu Bakačevu kulu u biskupski grad i stolnu crkvu. Zagrebački je biskup Osvald Tusz nakanio još posebice utvrditi stolnu crkvu i biskupski grad. On je započeo taj posao, ali ga smrt u poslu zateče g. 1499. Ni njegov nasljednik biskup Luka Baratin (od g. 1500.—1510.) ne dovrši toga posla, jer nije mogao pred pročeljem stolne crkve podići utvrde. Ovdje se je nalazila župna crkva kaptolska sv. Emerika, a ta se nije smjela porušiti bez papinskoga dopuštenja.. Dok je stiglo dopuštenje pape Julija II., umre i biskup Luka. Poslije biskupa Luke postade administratorom zagrebačke biskupije kardinal i ostrogonski nadbiskup Tomo Bakač-Erdödy. On dobije od pape zamoljeno dopuštenje, da se crkva sv. Emerika poruši. Na to je zagrebački kaptol svečanim načinom dokinuo 11. rujna 1511. župnu crkvu sv. Emerika, a sva prava i prihode njezine prenio na nekadanju samostansku crkvu sv. Marije. Kardinal Tomo Bakač-Erdödy povjeri nadzor nad gradnjom zidova i kula oko stolne crkve čazmanskom arcidakonu i kanoniku Jurju, koji taj posao dovrši g. 1521. Od ove je utvrde razvaljen g. 1907. prednji zid s braništem u obliku polukule. Polukula bi kasnije izgrađena u potpunu okruglu kulu. Čini se, da je na Kaptolu bilo prije no je

utvrđen, malo svjetovnog pučanstva, možda nekoliko kaptolskih i biskupskih namještenika, sluga i kmetova. Stoga je dopustio biskup Osvald Tusz g. 1476., dok su se još gradile utvrde, radi možebitne obrane kaptolskih utvrda svjetovnjacima, da se mogu ondje naseliti i nastaniti. Većina se tih svjetovnih doseljenika naseli u ulici, koja se zove danas Opatovina, ali neki i na samom Kaptolu.

Kad je bilo obavljeno u glavnom ovo naseljivanje, izdao je zbor kanonika 2. siječnja 1478. propisnik ili zakon za svjetovne stanovnike u kaptolskoj općini. Prema tomu zakonu imaju svi neporočni i punoljetni općinari svake godine na Đurđevo između sebe izabrati četiri prisežnika, a ovi suca, koji će zajedno s njima suditi općinarima. Općinski je sudac sudio u razmiricama privatno-pravnim i imao podržavati red u općini. Kaznene predmete, kao ubojstva, razbojstva, krađe, palež, izdaju i slično sudio je općinski sudac zajedno sa kaptolskim sucem i u prisuću općinstva svake srijede, ako nije bio toga dana blagdan. Protiv osude općinskoga suda mogla je nezadovoljna stranka prizvati se na kaptolski sud. Ako se je kaptolski sud uvjerio o neosnovanosti priziva, morao je prizivatelj platiti općinskom sucu globu od 24 dinara (sitni novac).

Ako bi tko bio odsuđen radi zločina na smrt ili se bijegom ugnuo kazni, zaplijenili bi mu kaptolski i općinski sudac imovinu, s kojom bi Kaptol raspolagao prema svojoj uviđavnosti. Rani li koji općinar koga pred sucem, ima platiti ranjenomu i sucu svakomu po 12 forinti. Za manje rane, ima platiti krivac prema tomu koga je udario po 5 forinti (ako je udario čestita čovjeka) ili po 1 forint (ako je udario nevaljala čovjeka). Dok krivac ne plati globe, ostaje u zatvoru. Sve psovske i pogrde dolaze pred općinski sud, te se pri tom mora paziti uvijek na to, kakav je čovjek uvrijeđen (čestit ili ne) kao što i na to ,tko je vrijeđao.

Od svih sudbenih globa pripadala su dva dijela općinskom sucu, a treći prisežnicima. Kad bi sudio kaptolski sudac zajedno s općinskim, pripada polovica globe kaptolskom sucu, a polovica općinskom sucu i općinskim prisežnicima.

Svoje kuće i zemljišta nijesu smjeli kaptolski stanovnici za života prodati ili darovati ni ostaviti poslije smrti čovjeku, koji nije pripadao kaptolskoj općini, ako je prodao ili ostavio, dobio bi onaj prodanu ili ostavljenu kuću i zemljište, kada se je nastanio u kaptolskoj općini. Ni crkvama, ni samostanima, ni za druge bogoštovne svrhe nijesu mogli ostaviti općinari kaptolski kuće ni zemljišta već samo vrijednost kuće i zemljišta. Redovni baštinici roditelja bila su zakonita djeca, ako takve nije bilo, rođaci do trećega koljena, ako nije bilo oporukom drukčije određeno. Kad nije bilo ni rođaka ni oporuke, podijelila se je imovina u troje. Jedan dio imao bi se

dati crkvi za dušu pokojnika (za sv. mise), drugi bi pripao Kaptolu, a treći bi se imao dati za opće dobro i opću korist.

Kaptolski svjetovni stanovnici bili su pravi kaptolski slobodnjaci, te su mogli po volji zanate tjerati. Zanatlije su se i ovdje udruživali u cehove. Onomu, koji se nije vladao u redu, mogao je Kaptol zabraniti, da stanuje u kaptolskoj općini, a ceh ga je isključio iz svoga ceha. Budući da kaptolski svjetovni stanovnici nijesu imali na području kaptolske općine zemljišta osim malenih vrtova, nijesu davali ništa Kaptolu osim posve malena poreza, da tim priznadu Kaptol svojim zemaljskim gospodarom. Svjetovni stanovnici kaptolski zvali su se purgari. U 17. vijeku počeli su kaptolski purgari graditi kuće i izvan kaptolskih utvrda na lijevoj obali potoka Medvešćaka (u današnjoj Tkalčićevoj ulici).

Tik do kaptolske općine osnovana je bila već prije općina Nova ves. Zemljište, koje se nalazi na sjeveru Kaptola prema zagrebačkoj gori, darovao je kralj Ladislav zagrebačkim kanonicima. Sredinom ovoga zemljišta prolazila je cesta, koja se je dijelila u dva traka, jedan je vodio prema Bukovcu i Remetama ,a drugi prema Medvedgradu. Ovo je zemljište odlučio Kaptol naseliti. Stoga je izdao zbor zagrebačkih kanonika 9. rujna 1344. statut, kojim je odredio prava, povlasti i dužnosti žitelja, koji će se ondje naseliti. Već pred tri godine naselilo se ondje toliko žitelja, da je arciđakon gorički Ivan ishodio, da se ondje osnuje posebna župa i sagradi župna crkva sv. Ivana Krstitelja. Crkva je bila gotova već g. 1348., a prvim je župnikom postao Blaž, nećak arciđakona Ivana. Tako nastade općina, koja bi prozvana N o v a ili L e p a v a s (kasnije v e s).

Propisnik ili zakon, koga su se morali Novovešćani držati, bio je u glavnom jednak onomu, što smo ga gore naveli i što ga je zbor zagrebačkih kanonika izdao 2. siječnja 1478. za svjetovne stanovnike kaptolske općine. I Novovešćani odabirali su 1. svibnja svake godine četiri prisežnika i suca, koji su imali zadaću kao gore spomenuti kaptolski. Budući da su zagrebački kanonici dali novim Novoveškim naseljenicima svoj posjed u Bukovcu, izuzevši već svoje nasađene i obrađene vinograde, da si na neobrađenom njihovu posjedu nasade vinograde, morali su Novovešćani od tih vinograda davati gornicu zboru kanonika, počevši od četvrte godine, kada je bio nasađen vinograd. U ime gornice morao je svaki vlasnik vinograda dati na Kaptol zboru kanonika, i to o Božiću po jednoga kopuna, brašna za četiri pogače i deset jaja, — o Uskrsu brašna za četiri pogače, jedan sir i petnaest jaja, — a o sv. Stjepanu kralju dvije kokoši ili dva pileta, brašna za četiri pogače i deset jaja. Pored toga je morao svaki vlasnik kuće platiti na Kaptol o Martinju 40 dinara u ime kraljevice (državnoga poreza).

Tako su živjele samostalne općine Kaptol, Nova ves i Vlaška ulica svaka za sebe i upravljale svojom imovinom do 7. rujna 1850., dok nijesu bile carskim patentom ujedinjene sa Gričkom općinom u kraljevski slobodni grad Zagreb. Imetak prvotnih samostalnih općina ostavljen bi svakoj njezin. Ovim imetkom i pokretnim i nepokretnim upravljali su posebni odbori ovih nekadanjih općina. Kad je bio izdan statut za kraljevski slobodni glavni grad Zagreb, proglašene su bile nekadanje općine imovnim općinama i od tada su odbori ovih općina upravljali samo nepokretnim svojim imetkom ,dočim je pokretni imetak bio povjeren gradskom poglavarstvu. G. 1913. bila je razvrgnuta imovna općina Nova ves ili kako se je kasnije zvala Zemljišna zajednica, dok još uvijek postoji imetak imovnih općina Kaptol i Vlaška ulica, ali je taj imetak danas posve neznatan, jer je stari novac poslije rata izgubio mnogo na vrijednosti.

Međe kaptolske općine bile su ove :na sjeveru današnja ulica Tome Mikloušića i Zvonarnička, na zapadu današnja Tkalčićeva na lijevoj obali Medvešćaka (današnji parni brojevi), na jugu današnja ulica Pod zidom do biskupskog dvora, na istoku nekadanji biskupski ribnjak (danas vrtovi kanonika i sjemeništa). Međe novoveške općine bile su ove :na sjeveru posjedi mirogojske vlastele, na zapadu lijeva obala potoka Medvešćaka, na jugu do današnje ulice Tome Mikloušića i Zvonarničke ulice, na istoku cesta, koja je vodila iz Vlaške ulice mimo Ribnjaka na Mirogoj i Bukovac (danas Bijenička i Gregorjančeva ulica). Ova je cesta dijelila ovdje novoveški općinu od vlaškouličanskih i biskupskih posjeda.

Zagrebački kanonici, koji su reprezentirali kao dominus terrester (zemaljski gospodin) kaptolsku oblast, živjeli su isprva dosta oskudno. Ali darovima kraljeva i zadužbinama raznih mogućnika postajale su njihove imućtvene prilike sve povoljnije. Već biskup Augustin Kazotić početkom 14. vijeka podijelio je kaptolska zemljišta kao predija među kanonike. U vrijeme, kad su bili sastavljani i publicirani kaptolski statuti (g. 1334.) nabrajaju se 22 predija, i to ovi: Miroševac uz potok Trnavu, — Petehevac dva predija, — Čudkovac dva predija, — Godegovac dva predija, — Jalševac dva predija, — Dološ dva predija, — Zepnica kraj crkve Svih Svetih jedan predij, — Donkovac tri predija, — Resnik dva predija, — Petkovac uz Savu jedan predij, — Gaj dva predija, koji su se obično zvali Barangaj po kanoniku Baranu, koji je taj posjed dobio od kralja Andrije II., pa ga poslije smrti Kaptolu ostavio, danas Borongaj Veliki i Mali i — Brest dva predija (danas Brestje Veliko i Brestje Malo). Pojedini su kanonički prediji tečajem vremena mijenjali svoja imena, a često puta i svoje međe, pa stoga se danas ne da uvijek odrediti, kakvo su ime današnji kanonički prediji u prijašnje doba imali. U kasnijim su vijekovima kaptolski posjedi neprestance rasli.

Između kaptolske oblasti i gradske oblasti na Griču došlo je do ponovnoga krvavoga obračunavanja i neprijateljstva. Povoda je bilo više. Purgarima gričke općine nije bilo po volji, što je kralj Bela IV. darovao Kaptolu zemljište u gričkoj općini, na kojem su si kanonici podigli kulu Popov toranj i dapače i neki posagradili ondje kuće, te bi jedna ulica prozvana »Popovskom«. Drugi je povod svađa bio sajmarina, koja se je ubirala na mostu preko Medvešćaka, koja je sajmarina bila dosuđena Kaptolu. Treći je povod bio politički. U razmiricama između kraljice Marije, kćeri kralja Ljudevita, i njezine majke Jelisave s jedne strane i Karla Dračkoga pristala je grička općina uz kraljicu Mariju ,a biskup Pavao Horvat sa Kaptolom uz Karla Dračkoga. U tom su političkom sukobu najviše stradali biskup i kanonici. Jači su sukobi nastali opet koncem 14. i početkom 15. vijeka, kad su nemilosrdno jedni drugima uništavali imovinu i jedni druge ubijali. Budući da se nije općina grička odazvala pozivu biskupa Ivana Albena, da opravda svoju navalu na Kaptol i da dade Kaptolu zadovoljštinu, stoga je biskup 7. rujna 1422. izopćio sve stanovnike gričke općine i poveljom odredio, da nijedan sin općine gričke do četvrtoga koljena ne može postati svećenikom niti uživati crkvenu nadarbinu, polučiti crkveno dostojanstvo i t. d.

Te su se svađe primirile istom g. 1469., kad su Turci provalili sve do Zagreba. Ovaj je put spasila Zagreb od Turaka rijeka Sava, koja je bila jako nabujala. Turci nijesu imali čamaca, da se prevezu preko Save, pa se povukoše natrag. Ovaj je pohod Turaka ozbiljno opomenuo i gričku općinu i kaptolsku, da se prestanu među sobom klati i da se zajednički opru Turcima. Međutim se je Kaptol utvrdio, turske su provale za čas utihnule, pa su stare mržnje između Griča i Kaptola na novo uskrsle. Most preko potoka Medvešćaka postao je opet kamenom smutnje. Jednom je ovdje sudjelovala i vojska, pa je bilo dosta i mrtvih glava. Stoga se i ovaj most zove »Krvavi most«.

Mnogo je kaptolska općina stradala i od čestih požara, a od kada (u 17. vijeku) su počeli graditi kuće na lijevoj obali Medvešćaka (u današnjoj Tkalčićevoj ulici) i od naglih poplava.

(Nastavit će se)

Ivan Ulčnik:

Naši stari zagrebački privrednici

Nastavak 8.

KRAUS BOGOMIR ST.[1] Početkom 19. stoljeća kada su zagrebački društveni i javni život još uvijek vodili t. zv. povlašteni staleži, počeli su u taj život ulaziti i pojedinci iz građanskih krugova, a naročito naši stari trgovci i obrtnici. Među zagrebačkim privrednicima obrtničkog staleža isticalo se je tamo oko četrdesetih godina i dalje, ime Bogomira Krausa starijeg, pekarskog majstora i posjednika na našem gornjem gradu. Bogomir Kraus nije bio samo odličan i svestrano poštovan zagrebački obrtnik i gradjanin, već je on osnivač jedne zagrebačke obitelji koja je došla u vezu sa mnogim odličnim zagrebačkim gradjanskim porodicama. Obitelj Bogomira Krausa dala je mnogo nasljednika koji su svojim životom i radom služili a i danas još služe na čast našem dragom bijelom Zagrebu.

Kraus Bogomir st. rodio se 20. siječnja 1804. u selu Wudingrün, koje je u ono doba pripadalo gospoštiji Falkenau, koja se nalazi u zapadnom uglu Češkog četverokuta.

Roditelji Bogomira Krausa imali su veći seljački posjed. Taj posjed naslijedio je jedan Bogomirov brat. Drugi brat bio je kovač, dok mu se sestra udala za nekog Josipa Lenka. Potomci Bogomirove braće žive još danas u starom češkom zavičaju, a bave se u većini rudarstvom.

Bogomir Kraus izučio je najprije mlinarski obrt i bio je neko vrijeme sve do početka travnja 1826. mlinarski djetić u Saskom mjestancu Breitenbrunnu, koje se nalazi nedaleko rudarskog grada Johanngeorgenstadta. Odavle je po svoj prilici doputovao u Zagreb, što se, razabire iz putnice (Wanderbuch) izdane po Magistratu u Zagrebu 22. rujna 1828., a podpisane po tadanjem gradskom sucu Josipu Stajdecheru. U toj putnici bilo

[1] Opširne podatke o obitelji Kraus pružio nam je vrlo pripravno njen potomak g. profesor dr. Rikard Kraus, gimnazijski profesor u Zagrebu, na čemu mu u ime uredničtva »Zagreba«najsrdačnija hvala.

je izričito navedeno, da Bogomir Kraus boravi već dvije i pol godine u Zagrebu i da radi kao pekarski djetić, pa se je po izjavi njegovog majstora vladao mirno, a bio je vjeran i marljiv. Putnica bila je izdana na njemačkom jeziku. Medjutim Kraus nije iz Zagreba otputovao već je ovdje ostao i radio kod nekog zagrebačkog majstora. Zatim stupi u posao kod zagrebačkog pekara Andrije Fuchsa, u Opatovini (danas br. 25). Fuchs je bio pekar za bijelo pecivo ili kako se je onda njemački reklo: »Weissbackermeister«. Majstor Fuchs,[2] bio je dva puta oženjen i to najprije sa udovicom iza nekog Rogela, koja je imala iz prvog braka sina Franju[3] i kćer Vjekoslavu rodjenu god. 1813. Kraus se upozna sa Vjekoslavom (ili kako su je zvali Lujzom), pa se s njom 12. rujna 1831. vjenča. Iz jednog pisma Krausove rodbine i otpusnice izdane po gospoštiji Falkenau, (litterae traditae transmigrandi permissione Falkenaviae 18 mesis Martii anno 1831.«), vidi se da se je Kraus odlučio da u Zagrebu stalno ostane i da si ovdje otvori vlastiti pekarski posao. God. 1831. preuze u

[2] Nakon smrti svoje prve supruge udove Rogel, vjenčao se je Andrija Fuchs s Terezijom roć. Knobel, pa je imao još sina i pet kćeri. Fuchs je umro 10. ožujka god. 1854. u 78 godini i sahranjen je zajedno sa svojom drugom ženom u crkvi franjevaca na Kaptolu. U desnoj pobočnoj kapeli Sv. Valentina postoji još i danas nadgrobna spomen ploča. Jedna od njegovih kćeri Tereza bila je udata za zagrebačkog staklara Josipa Perczy-ja (umro 15. siječnja 1856. u 40 godini), čiji je otac imao staklarsku radnju na Kaptolu i nosio naslov: »Artis vitrinae magister«.

[3] Franjo Rogel pošao je u Ameriku u San Francisko god. 1849. (U Kaliforniji otkriveni su tada zlatni rudnici), gdje je stekao aemričko državljanstvo. Prištedivši znatni imutak vratio se je natrag u Zagreb. — Bio je oženjen i imao sina Ludviga.

Mesničkoj ulici br. 124 (sada 34) pekarski posao, kojeg je do tada vodio neki Hornig. Kuću u kojoj se je nalazila pekarna kupio je Kraus odmah nakon preuzeća pekarne. Novac za kupnju ove kuće dobio je iz svog očinskog dijela, što se može razabrati iz jednog pisma kojeg je dobio od svog svasta Josipa Lenka god. 1829. Ova kuća imala je najprije polovicu sadanje svoje dužine. God. 1852. prigradio je Kraus ostali dio sve do susjedne kuće br. 32. Marnim radom i štedljivošću stekao je toliko da je god. 1843. sagradio dvokatnu kuću u Mesničkoj ulici (danas br. 4). Zemljište na kojem je ta kuća sagrađena pripadalo je prije Ljudevitu Jelenčiću i graničila je prama jugu sa posjedom A. Muževića tasta, kasnijeg vlasnika Eugena Bothea.[4] Kraus se uz pekariju bavio i trgovinom žita. Žito je u ono doba iz Slavonskih ravnica dolazilo Savom brodovima do Siska, a odanle kolima u Zagreb. Promet žitom bio je vrlo živ, pa bi se u doba žetve redala kola od Krausove pekarne, pa sve do početka Mesničke ulice. Žito dao je Kraus odpremati u mlinove, koji su se redali uz staro korito potoka Medvešćaka, među koje mlinove je kao najstariji i najveći spadao Vogelov[7] koji se je nalazio u kući gdje se danas nalazi bojadisaona Dragutina Reicha Ksaverska cesta br. 1.

Bogomir Kraus st. bio je veliki dobričina. U porodičnom arhivu još se danas nalazi više neiskupljenih obveznica, iz kojih se vidi da je Kraus svojim sugrađanima uzajmljivao novac, a da mu taj nije nikad vraćen. Kuća Krausa bila je gostoljubiva, pa bi se tu vrlo često sastajali prijatelji zagrebački građani i druge ugledne ličnosti tadanjeg zagrebačkog društva. U zagrebačkim raznim društvima bio je Kraus ugledan član a bio je i veoma darežljiv. »Društvo čovječnosti«, (nekadanji »Agramer Humanitäts-Verein«) izabralo ga je 2. veljače 1860. svojim odbornikom, a bio je članom Gradjanske streljane. Za kazališnu zakladu dao je pripomoć od 2000 for., što je za ono doba bila znatna svota. Bio je dobar znanac vođe ilirskog pokreta dra Ljudevita Gaja, koji je bio često gostom Krausovog doma. Akoprem po porodu Njemac Kraus bi uvijek govorio: »Ja pripadam onom narodu kojemu pripadaju moja žena i moja djeca:. Uslijed tog otvorenog i patriotskog mišljenja osjetio je osvetu Bachovog apsolutizma. Odlukom c. kr. gradskog kotarskog suda u Zagrebu iz godine 1857. izgubio je pravo na obrtnu iskaznicu. Oduzeto pravo obrtovanja bilo mu je vraćeno nakon ponovno podnesene molbe kralju god. 1850. Ogorčen tim nepravednim i nasilnim postupkom predao je Kraus još za života pekarru svom najstarijem sinu Ferdinandu.

God. 1866. kupio je Kraus posjed na Prekrižju, koji se je sastojao iz

[4] Životopis i rad Eugena Bothea donijeli smo u »Zagrebu« god. 1934. br. 6 strana 182 pod naslovom: »Stari zagrebački privrednici«.

[7] Vogel Ferdo, mlinar, umro 8. veljače 1877. u 70. godini života.

većeg vinograda, šume i livada. Taj posjed pripadao je do tada Franciski udovi Kotzy rođ. pl. Šandor. Posed prešao je kroz kćer Ivanu na obitelj Sollar, koja ga i danas u posjedu drži.

Bogomir Kraus živio je u uzornom braku sa svojom suprugom Lujzom. Da je tako bilo vidi se iz ovog istinskog događaja: Kraus je u svom dvorištu bušio zdenac, a da pregleda kako rad napreduje spustio se je pod zemlju. Njegova supruga Lujza odmah je pošla za njim u zdenac izjavivši da i ona želi sa mužem postradati, ako bi se njemu u zdencu nesreća dogodila. Sudbina htjede da su ti uzor supruzi gotovo zajedno umrli. Lujza Kraus umre od kapi 27. travnja 1873, a dan zatim 28. travnja njen suprug Bogomir, koji je već dulje vremena bio bolestan. Za smrt svoje bračne družice nije ni znao. Oba bračna druga bili su zakopani u obiteljskoj grobnici na groblju Sv. Jurja. Nakon napusta toga groblja dao je zet Franjo Sollar st. sve ostatke obitelji Kraus, sa groblja Sv. Jurja prenijeti na Centralno groblje na Mirogoju, pa se danas grob nalazi nedaleko glavnog križa.

Iza smrti supruga Kraus preuzeli su nekretnine sinovi i kćeri, a pekarnu kako je već rečeno — preuzeo za života očeva, sin Ferdinad, koji je ostao neženja. Umro je god. 1884. Nakon smrti Ferdinandove preuzeo je pekarnu i kuću u Mesničkoj ulici br. 34. brat Bogomir, koji je isto izučio pekariju, a obrtnicu dobio je 13. prosinca god. 1884. On je taj posao vodio sve do god. 1888., kad ga preda u zakup Miji Arlaviju.[5] Taj je obrt vodio samo kratko vrijeme, a već početkom god. 1889. preuze pekarnu Stjepan Hrastić koji je posao držao u zakupu do konca mjeseca travnja 1899. Od tog vremena ima tu pekarnu Franjo pl. Guštak, koji je god. 1902. kupio i djedovsku kuću porodice Kraus. Franjo pl. Guštak član je našeg društva »Zagrebčana«.

U toj kući umro je 13. prosinca 1881. hrvatski pjesnik i pisac naših historijskih romana, te senator grada Zagreba August Šenoa. Prigodom 400 godišnjice umjetničkog hrvatskog pjesničtva dne 14. studena 1901. »Društvo hrvatskih književnika«, podiglo je ispod prozora sobe gdje je Šenoa imao pisaći stol, spomen ploču na kojoj je izrađen po već pokojnom kiparu Rudolfu Valdecu, pjesnikov lik. (Spomen ploča vidi se na slici kuće, str. 49).

Iz braka Bogomira st. i Vjekoslave Kraus poteklo je osmero djece:

Ivana Nepomucena udata najprije za Karla Martinića ,bivšeg redarstvenog činovnika, koji je umro god. 1854. Iza toga udala se je za poznatog zagrebačkog trgovca Franju Sollara.[6]

[5] Mijo Arlavi bio je kao pekar poznat da je u Zagrebu prvi počeo peći pecivo ovalnog oblika nazvano »Venere«. To je pecivo bilo prije 30 i više godina jako popularno a prodavalo se na trgovima i po lokalima po 2 novčića (4 filira) komad.

[6] Životopis Franje Sollara donijeli smo u »Zagrebu« god. 1934. br. 11 strana 352.

Ferdinand pekar, rođen 1836. umro god. 1884.

Vjekoslava rođena 1838., udala se za Josipa pl. Tomašića, umrla god. 1922.

Gustav Josip, rođen 1840., državni šumarnik, umro 1913.

Wilhelmina i Gottfried umrli su kao djeca.

Bogomir ml., rođen 1850., pekar, umro 1821.

Emil rođen 1852., izučio trgovinu, umro 1871.

Od nasljednika gore navedene Krausove djece, danas još živu: Darinka Kraus udata za Petra Cara, žandarmerijskog pukovnika u miru; Dr. Bogomir Kraus, vladin tajnik u miru (imade sina Božidara, slušatelja prava). Ovo su djeca Gustava Josipa Krausa.

Dr. Rikard Kraus, gimnazijski profesor. On je sin Bogomira Krausa, koji je bio oženjen sa danas još živućom Natalijom Wagner, koja potječe iz stare zagrebačke trgovačke obitelji Wagner. (O toj obitelji donijeti ćemo posebne podatke).

Jelka Tomašić udata za Viktora Zlocha, pukovnika u miru. Ona je kći Vjekoslave Kraus udate Tomašić. Jelka Zloch imade kćerku Irenu udatu za Juraja Szavitz-Nossana, bankovnog činovnika.

Dr. Ivan Babić, tajnik Jugoslavenskog poslanstva (prije imao prezime Fischbach), unuk Ivane Kraus drugi puta udate Sollar, koja je imala kćerku Ivanu Mariju, udatu za Roberta Fischbacha, kr. savjetnika u miru (Ivana Marija umrla 1913., Robert Fischbach umro 1820.).

Slava Sollar rođ. Maixner, supruga Feri Sollara (umrlog 1924.), sina Ivane Kraus udate Sollar. Gđa. Slava Sollar član je našeg društva »Zagrebčana«.

EHRLICH HERMAN, zagrebački gradjevni poduzetnik i posjednik rodio se 10. kolovoza 1836. u Našicama. Zarana posvetio se gradjevinarskoj struci, najprije god. 1863. u Našicama, a zatim je god. 1874. prenio poduzeće u Zagreb.

U Zagrebu se Ehrlichov posao već nakon nekoliko godina raširio, pa je doskora njegova tvrdka bila jedna od najjačih ne samo u Zagrebu, već i u čitavoj Hrvatskoj Ehrlichovo poduzeće izvadjalo je isprva duboke gradnje (ceste, kanale, uredjenje voda). Na kon uspješnog poslovanja u toj struci postepeno je poduzeće prešlo na zgra-

darstvo. Svi poslovi izvadjali su se solidno, pa je poduzeće kroz to dobilo odličan glas. Nakon što je Franja Ferković napustio dobavu šljunka za gradsku općinu postane poduzeće Ehrlich glavni dobavljač gradske općine za šljunak. Odmah u početku uzeo je u posao za ortaka svog mladog šurjaka Emila Eisnera, koji je vodio komercijalnu stranu poduzeća. Poslije je ušao u poduzeće i sin ing. Adolf Ehrlich, koji je vodio tehničku stranu. Nakon Adolfa stupio je u poduzeće i sin Ernest, koji je bio vješti organizator. Ernst Ehrlich još i dana stoji na čelu ove 70 godina stare građevne tvrtke.

Herman Ehrlich, akoprem nije po rodjenju zagrepčanin, ipak je taj grad veoma volio. Najmilije mu je bilo kada je mogao što učiniti za njegovo poljepšavanje. Početkom god. 1880. izveo je na svoj trošak cestu od Radničkog dola do Zelengaja, gdje se nalazio njegov uzoran vinograd i voćnjak u površini od preko 30 rali. Ehrlich je vinograd uredio, zasadio ga sa uzor vrstama loze, a proveo je nasad, tada priznati vinogradarski stručnjak Ognjeslav Alberto pl. Štriga, koji je imao vlastiti uzorni vinograd na Okrugljaku kraj Zagreba, (danas posjed nasljednika pokojnog Engelsfelda, bivšeg restauratera »Varoške pivnice«). Tom posjedu dade on ime »Zelengaj«. Tim imenom bude kasnije nazivan cijeli onaj krasan park u dolini zapadno od Tuškanca. To je jedno od najljepših i najintimnijih šetališta zagrebačkih, gdje i za najveće ljetne žege vlada ugodan hlad. God 1891. podigao je na Josipovcu br. 18 veliku krasnu vilu, koja je bila poznata pod imenom »vila Ehrlich« (danas je to posjed veleindustrijalca dra Artura Marića, koji je veći dio vile srušio i izveo pregradnju). U vili »Ehrlich« bila je uređena vrlo ukusna restauracija gdje je često svirala glazba, pa je u onim vremenima bila ta restauracija lijepo nedjeljno izletište, jer se Josipovac nije smatrao tako bliz kao danas, već je to za tadanje prilike i način života bila »velika« šetnja, pa je Ehrlichova restauracija za odmor dobro došla. Zemljište gdje se je nalazila Ehrlichova vila kao i one vile na Josipovcu do Rokovog perivoja, a u Mošinskijevoj ulici od vile Ehrlicha do vinograda Zemaljskog sirotišta, bio je posjed »Zaklade baruna Eduarda Jelačića Bužinskoga«. Taj posjed bio je rasparceliran i naročito odredjen za državne činovnike, koji su bili u mogućnosti da si sagrade vile. Jedini Ehrlich kao nečinovnik iznimno je mogao kupiti jednu parcelu na kojoj je sagradio spomenutu vilu, i uredio restauraciju, te time dao onome kraju života. Nakon izgradnje vile nastojao je Ehrlich da Tuškanac bude čim ljepše uredjen. Sa gospodarske izložbe koja se u Zagrebu obdržavala god 1891. na današnjem Trgu Kralja Aleksandra, dade Ehrlich dopremiti i na svoj trošak u Tuškancu postaviti drveni glazbeni paviljon. U tom paviljonu je u ono doba često svirala glazba. Paviljon stoji još i danas ali na žalost u dosta ruševnom stanju, pa bi ga skoro bilo bolje maknuti, nego da onako ruševan nagrdjuje onaj lijepi park.

Izim navedenog glazbenog paviljona prenio je Ehrlich na svoj trošak i tako zvani Kutjevački paviljon koji je bio iz drva. U tom paviljonu bili su na gospodarskoj izložbi izloženi produkti kutjevačkog vlastelinstva. Taj paviljon je u Tuškancu stajao na mjestu gdje danas stoji okrugli zidani paviljon, tuškanačke restauracije. Zatim je sa iste izložbe dao prenijeti u Tuškanac Bosanski paviljon, u kojem se je do pred dvije godine nalazila ljetna kavana. Taj paviljon je srušen, iz kojih razloga nije poznato, a bio je u sasma dobrom stanju, i služio općinstvu kao ugodno odmaralište. Josipovac i Tuškanac uredio je tadanji gradski vrtljar Josip Peklar, po vlastitoj osnovi, uz trošak od 2000 for. (Zaključak sjednice gradskog zastupstva od 2. III. 1891. čl. 66).

Malo je kome poznato da je Ehrlich na svoj trošak izgradio i cestu od Kulmerovog kamenoloma do Kraljičinog zdenca. Ta cesta je danas na žalost u zapuštenom stanju, a ipak bi bila za bliže izlete vrlo potrebna. U početku bila je ova cesta poznata pod imenom »Ehrlichov put«, nu kasnije se je to ime zaboravilo. Od znatnijih radnja koje je poduzeće Ehrlich izvelo vrijedno je spomenuti: Regulaciju rijeka Vuke, Trebeža, Save na ušću Drine u vezi sa eksploatacijom tadašnjih Srpskih kamenika. Zatim gradnju zemaljskih cesta po Hrvatskoj i Slavoniji. Veći dio kanalske mreže u Zagrebu i Osijeku. Mnoge škole po Hrvatskoj i Dalmaciji. Kao specijalnu struku izvadjala je tvrtka mnoge vojničke zgrade po Hrvatskoj, Dalmaciji i u Madjarskoj. U današnjoj našoj Jugoslavenskoj državi izvelo je poduzeće Ehrlich mnoge industrijske, prometne objekte, zatim je izvelo opsežne taracarske radove. Naročito je vrijedno spomenuti da je Ehrlich izvadjao regulaciju prostora i ulica pred Državnim kolodvorom, koji je sagradjen pod konac osamdesetih godina.

Herman Ehrlich volio je podupirati sirotinju, pa je živo učestvovao u raznim socijalnim i humanitarnim društvima. Radnička sirotinja dobro ga je poznavala, pa se stari »Herlik«, (Gospodin), kako su ga radnici zvali, uvijek rado odazivao njihovim molbama i potrebama. Za svoje naročite zasluge za unapredjenje grada Zagreba, gradsko zastupstvo zagrebačko izdalo mu je gradjansku povelju.

Herman Ehrlich umro je 23. listopada 1895. u 60 godini života. Njegov mnogobrojno posjećeni sprovod ,koji je pošao iz kuće žalosti na današnjem Trgu Kralja Tomislava br. 6., bio je najbolji znak Ehrlichove popularnosti.

Herman Ehrlich ostavio je sinove ing. Adolfa, koji je kako naprijed spomenusmo suradjivao u očevoj tvrtci. Kolomana, privatnog činovnika, a poznatog starog Sokola, koga mladja braća nazivahu »naš Onkel«. Ernesta suvlasnika tvrtke sa bratom Adolfom. Arh. Huga uvaženog profesora naše visoke tehničke škole, dra Pavla bankovnog prokurista, Gjuru gradjevnog inžinira, revnog člana i odbornika društva »Zagrebčana« te kćer Miru udatu za kapetana bojnog broda Viktora Klobučara.

MORIĆ FERDINAND nekada u Zagrebu poznati medičarski obrtnik. Rodio se god. 1843. u Karlovcu, gdje je polazio pučku školu, a svršio je i dvije gimnazije. Medičarski obrt izučio je u Mariboru, a zatim je pošao u svijet da se u svojoj struci što bolje izobrazi. U Zagrebu započeo je medičarski obrt god. 1871. Trgovinu medičarske robe otvorio je na Jelačićevom trgu br. 21 (tada br. 350)., u jednokatnoj kući udove Grabine, koja je stajala tamo gdje je kasnije ljekarnik Feller sagradio »Elsa fluid Dom«. (Sada kuća naslijednika Ottę Sterna). Radionicu imao je u Jurišićevoj ulici br. 28, u vlastitoj kući. God. 1868. oženio se je sa Marijom rodj. Žičković iz Čakovca. Ferdinand Morić bio je inteligentan obrtnik, kakovih je u ono doba malo bilo, a naročito je bio vješt medičarski stručnjak, pa je u tadanjem »Obzoru« često pisao poučne članke iz svoje struke. U svojim člancima Morić je već tada zagovarao što tijesniju organizaciju hrvatskih obrtnika. Poput svih tadašnjih zagrebačkih obrtnika bio je u politici opozicionalnog mišljenja. Pripadao je stranci neodvisnog gradjanstva, koje se je kupilo oko Strossmayerove i Račkijeve ideologije.

Umro je god. 1894. Nakon njegove smrti nastavila je medičarski posao na istom mjestu njegova supruga Marija Morić, koja je taj posao vodila sve do svoje smrti. Umrla je god 1901. Nakon njene smrti medičarija Morić je sasma prestala.

Od nasljednika Ferdinanda i Marije Morić živi danas u Zagrebu kćer Paula udova Dević, čiji pokojni suprug Jurica Dević bio je naš rado spominjani dugogodišnji član Narodnog kazališta, koji je prije nekoliko godina umro.

SCHREINER VATROSLAV, u svoje doba dobro poznati novoveški pekar. Rodio se je god. 1837. u Ptuju u Sloveniji. Pekarski zanat izučio je kod zagrebačkog pekara A. Halma, kod kojeg je radio kao pomoćnik od god. 1857.—1859. God. 1865. započeo je u Novoj Vesi br. 91. pekarski obrt, ali ga je već god. 1867. napustio. Te godine započelo se gradnjom željeznice prama Rijeci. Schreiner slijedio je radnike, koji su kod gradnje željeznice radili, kao tzv. »marketender«. Uvijek je iznaj-

mljivao pekarne u onim mjestima, gdje je najveći broj radnika na željeznici bio uposlen, pa ih je opskrbljivao kruhom. Nakon završetka gradnje riječke željeznice vratio se u Zagreb oko god. 1870. i ponovno započeo pekarski obrt u Novoj Vesi br. 91., (sada tamo radi Valent Jagić). Tu je bio kratko vrijeme, a tada se preselio u Novu Ves br. 2. Vatroslav Schreiner bio je kao pekar u Zagrebu poznat radi svojih »pereca«, koje u ono doba izrađivao samo Schreiner. Djeca su se veselila Schreinerovim momcima, koji bi hodali ulicama sa dugim štapovima, na kojima su bili nataknuti pereci jedan povrh drugoga. Momci bi izvikivali: »Deca pereca! Kuhani v Glini, pečeni v Petrinji, samo jedan krajcer!« Schreinerova pekarna bila je poznata i po tzv. »babskom kruhu«. U ono doba domaćeg i patrijarhalnog života, zagrebački purgeri nisu volili jesti kruh pečen po pekarnama, već bi se u njihovim domovima jeo kod kuće načinjeni kruh, tako zvani »domaći kruh«. Od pekara se kupovalo samo sitno pecivo i to rijetko, jer je to bilo preskupo. U Schreinerovu pekarnu nosile bi tečajem prijepodneva sve novoveške domaćice na pečenje kruh a svaka je dobila na komadiću kartona broj svoga kruha. Takav isti broj nalijepio bi Schreiner i na kruh. Oko dva sata poslije podne bio je taj »babski kruh« pečen, a onda bi opet domaćice ili već odraslija djeca sa brojem dolazili po kruh. Pečenje je stajalo 5 krajcara po komadu. Kod izdavanja pečenog kruha često je došlo do »zmešarije dveh kruhov«, dolazilo je do interesantnih razjašnjavanja između Schreinera i domaćicâ, a Schreiner bi srdit stao vikati: »Vražje babe, već mi je dost njihovog kruha«. Od tuda ime »babski kruh«. Taj običaj pečenja domaćeg kruha danas je gotovo već prestao. Vatroslav Schreiner bio je čovjek dobra srca, pa bi dnevno sirotinju kruhom nadijelio. Pekarnu je vodio do svoje smrti god. 1895. U poslu ga je naslijedio sin Franjo, koji je u Novoj Vesi br. 2. vodio pekarnu sve do god. 1920., zatim je pekariju i on predao svome sinu Franji.

Franjo Schreiner st., umro je god. 1923.

Franjo Schreiner ml., neko je vrijeme vodio pekarnu u Novoj Vesi, a nakon toga god. 1923. otvorio je modernu pekarnu u Vrhovčevoj ulici br. 6., koju je vodio sve do god. 1932., kada je stupio u poznatu veliku zagrebačku pekarnu, koja se sada vodi pod imenom: Wieland, Schreiner i drug u Ilici br. 191.

Franjo Schreiner jest maran član »Društva Zagrepčana«.

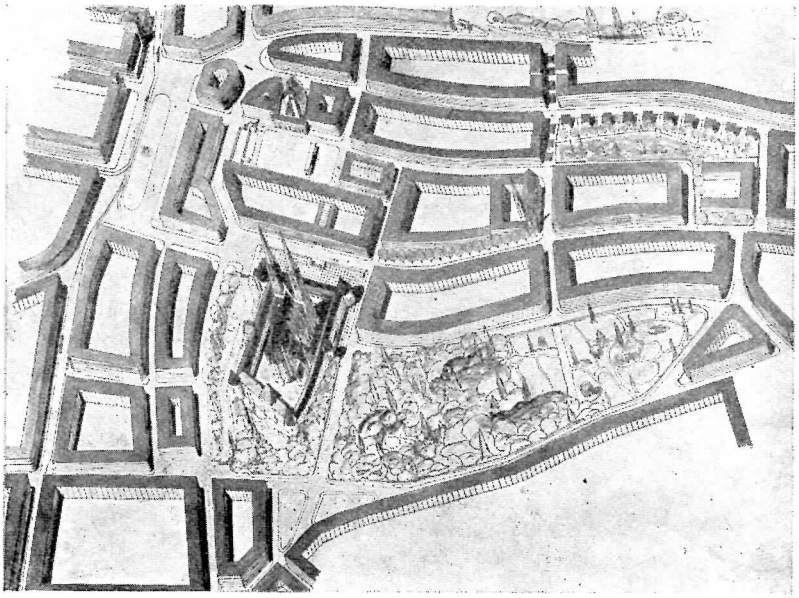

Izložba o regulaciji Kaptola

Izložba nacrta o regulaciji Kaptola, koju su krajem januara priredili u Ulrihovom salonu g. prof. Šen sa svojim asistentom arh. Kovačevićem privukla je preko dvije hiljade posjetnika. Svakako jedan značajan broj za priredbe takove vrste.

Za svakog obrađivača regulacije Kaptola jedna je opasna i nezahvalna tema, o kojoj postoji već jedan internacionalni natječaj sa uspjehom koji nadležne nije zadovoljio, a postoji i nekoliko radova domaćih stručnjaka. Svaki je dao što je mogao i umio, ali smo uvjereni da nijedan ne će zadovoljiti našu najosjetljiviju instancu u tom pitanju: naše umjetničke historičare.

Drago nam je, da se i naš ugledni stručnjak prof. Šen ogledao na tom teškom i nezahvalnom zadatku, i tako doprinio stvarnije posmatranju ovog pitanja. Shvatljivo je da su dosadanja luda pustošenja izazvala paniku i jednu veliku osjetljivost koja nam možda danas priječi da sa dovoljno sigurnosti odmjerimo, do kojeg se stepena može kaptolski ambijenat i dalje čuvati, a gdje i kako bi se smjelo da zahvati stvaranje našeg vremena. Međutim na sva priželjkivanja kulturne laičke publike i upornost naših historičara stvarni, likovno-građevni odgovor moraće dati samo naši stručnjaci arhitekti. Jer, jedna regulacija, a to će reći okvir i osnov građevnog života za dugi niz godina, treba uvažiti vrlo mnogo raznih faktora, od kojih faktori ekonomskog dnevnog života svakako nisu

posljednji. Ekonomska mogućnost čuvanja, a po tom metoda čuvanja, obnavljanje i supstituiranje novih objekata u staru četvrt predstavljaju srž problema.

Uvjeren sam, da kako se god općinstvo sa kulturno historijskim simpatijama buni pri transformaciji starih kulturnih sredina, tako će se još upornije buniti interesenti vlasnici kad će im se priječiti da slobodno raspolažu sa svojom imovinom. Treba naći sretnu sredinu između prošlosti koja nas očarava kao uspomena i budućnosti koja nas obavezuje kao dužnost.

Uvažujući oba ova gledišta držimo da je rad naših autora poveo računa uglavnom samo o jednom stanovištu a to je stanovište vlasnika nekretnina. Njihova osnova doista obećaje vlasnicima da sa najmanje okolišanja prevode sadanja stanja u stanja buduće više rente. Ovo je učinjeno projektovanim sistemom gradnje u zatvorenim blokovima. Ovim sistemom gradnje autori rješavaju cijelu površinu Kaptolskog zaravanka od Tkalčićeve do istočnog obronka nad vrtovima. Ovakov način gradnje ne će omogućiti neprimjetno mijenjanje starog stanja u novo. Već današnji Kaptol izgrađen je dosta heterogeno, a ako se sad u njegove nizove kuća počnu ugrađivati nove zgrade na spojni način pokvarićemo ambijenat i ovakav kakav je imati kroz mnogo decenija arhitektonski kaos.

Partiju Dolca autori prihvaćaju onako kako je ona već upola i ostvarena mjenjajući samu njenu sjevernu stranu. Tu predviđaju na mjesto zatvorene stijene visokih zgrada nove Skalinske ulice gradnju niske ri-

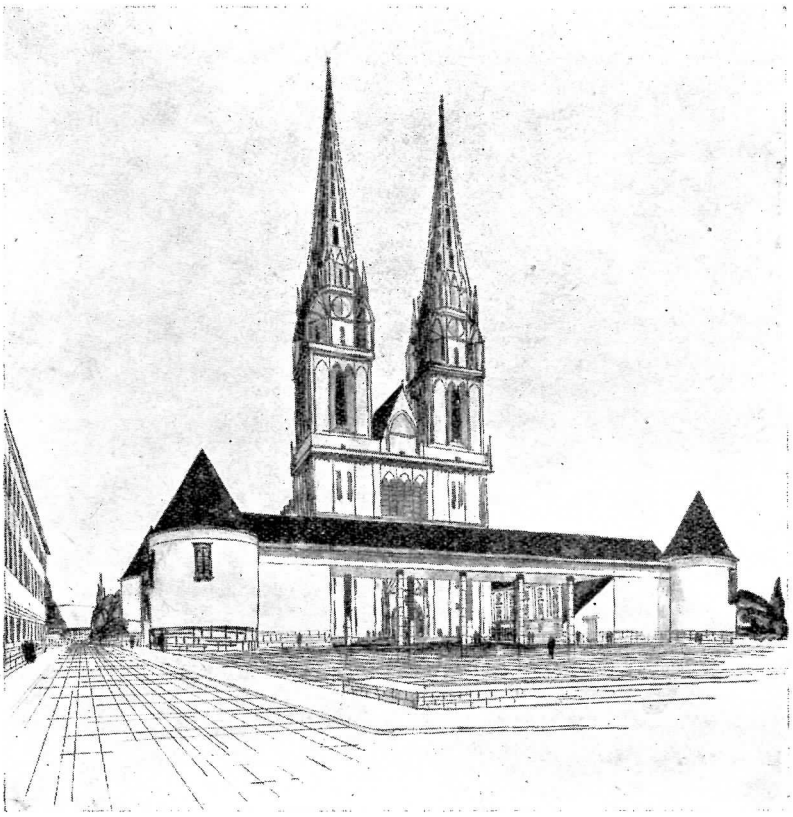

barnice. Iskustvo koje imamo sa današnjom južnom stranom ovog trga, gdje su zgrade samo za jedan sprat niže upućuje nas na neophodnu potrebu da se sjeverna strana zatvori frontom visokih kuća i tako održi dojam zatvorenog trga, što jedino odgovara njegovom konceptu.

Najveću pažnju autori su obratili rješavanju samog okoliša katedrale. Autori su osjetili izolovanost visoke bijele gotske katedrale u njenom današnjem miljeu, pa su zato posegli još i dalje i potpuno izrezali iz tog miljea i tako stvorili »akropolu«. Ovaj naum ima velikih poteškoća u tome, što traži sa sjeverne strane velike promjene prvo u gradnji nove nasute ceste, a drugo u izgradnji golemih novih zgrada na mjestu starog sjevernog zida. Pitanje je, da li si mi ovakovim rješavanjem uvelike ne otežavamo i onako preteški zadatak.

U rješavanju kaptolskoga trga autori predlažu nekoliko varijanti. Bitno je spajanje obih kula. Između stvarne potrebe i kulise ovdje je vrlo teško pogoditi pravu mjeru i dati sugestivno rješenje. Svako rješenje mora da tu vodi računa o dobrom arhitektonskom odnosu i prema ku-

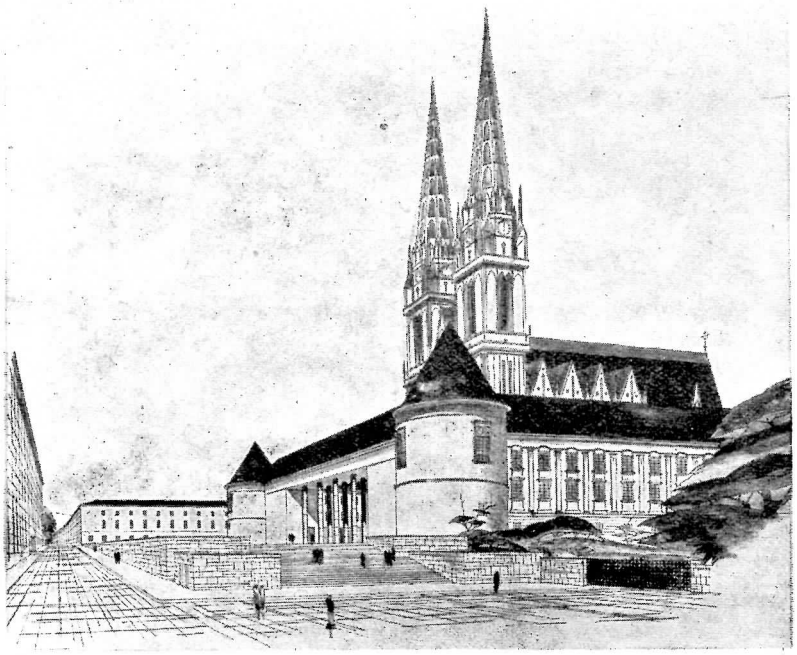

lama i prema katedrali. Čisto horizontalno rješenje jedva će moći podnijeti teški vertikalizam katedrale.

Trg pred katedralom koji ima i danas oblik lijevke, autori napuštaju svakako s razloga, što im postojeće stanje upola izgrađenog Dolca ovo nužno nameće. Postavljajući na trg nove zgrade većeg formata prirodno je da ih to nuka na mjenjanje starog oblika ovog trga.

Stvaranje sakralne terase jedan je način da se nadomjesti zauvijek izgubljeni stari Kaptolski trg koji je nekad imajući vijećnicu i crkvu bio centar građanskog javnog zbivanja. Danas on to više nije. U velikom razvijenom gradu nova katedrala živi svojim crkvenim životom i njoj treba dati njen zatvoreni crkveni mir.

Sve u svemu, zasluga je ove izložbe da je probudila mnoge ljude da stvarnije razmisle o teškoćama kaptolske regulacije. Tako ćemo ispitati našu savjest prije nego pristupimo samim odlukama. Sve treba odmjeriti i ispitati, ali na koncu treba odlučiti.

»Revija Zagreb« kao intimni stražar nad našim uspomenama i pravicama učinio bi dobro kad bi svoje stupce otvorio raspravljanju ovog zanimivog i osjetljivog pitanja. **Arh. Z.**

Povodom 80 godišnjice tvornice turpija i alata *A. Faber i sin* u Zagrebu.

U vrijeme, dok je još Zagreb bio brojčano malen, kada su se gotovo svi sugradjani medjusobno poznavali i bratski voljeli, osnovao je god. 1855. Antun Faber na Potoku sada Tkalčićevoj ulici 74 turpijarsku radionicu. U ono vrijeme bila je to jedina radionica te vrste u našim krajevima. Turpije su se ovdje izradjivale rukom, kao i na cijelom svijetu, jer nije bilo strojeva, koji bi taj posao obavljali. Doduše Leonardo da Vinci, (znameniti slikar i kipar) konstruirao je god. 1520. već tada stroj s kojim bi se mogle izradjivati turpije, nu ovaj stroj nije nikada došao do praktične upotrebe. Poslije su mnogi pokušavali praviti strojeve, za izradbu turpija, ali tek god. 1899. počeli su se praviti strojevi koji su izradjivali dobre turpije.

Da je Faberova radionica došla na glas i da su njezini radovi bili zaista prvorazredni, dokazuje i polučeno odlikovanje prve nagrade na zagrebačkoj izložbi god. 1864.

Godine 1894. preuzeo je istu radnju njegov sin Franjo, koji je radionicu povećao prema tadanjim prilikama i pomalo pretvarao u malu tvornicu. — Godine 1911. preuzela su radnju njegova dva sina Ivan i Franjo Faber, koji su turpijarski zanat izučili kod svoga oca, a usavršili svoje strukovno zvanje u inozemnim tvornicama, upoznavši se sa najmodernijim izradjivanjem turpija pomoću strojeva. Obojica su postepeno povećavali malu tvornicu, nabavljali najsolidnije sirovine i snabdjevali svim potrebnim glavnim i pomoćnim strojevima. Kako se broj mušterija svakim danom povečavao, a i potražnja bila sve to veća, postale su prostorije u Tkalčićevoj ulici premalene, pa su braća Ivan i Franjo bili prisiljeni, da god. 1925. sagrade na Miramarskoj cesti 23. najmodernije uredjenu tvornicu turpija, izradjenu modernim tehničkim tekovinama. Sama tvornica razdijeljena je: 1. veliko skladište sirovog čelika, koji se uvozi iz Švedske, 2. odio za kovanje turpija, 3. odio za žarenje turpija, 4. odio za blanjanje i brušenje turpija, 5. odio za oštrenje turpija sa najmodernijim strojevima, 6. odio za izradbu rašpa, 7. odio za kalenje i otvrdjivanje turpija i 8. veliko skladište gotovih turpija, koje može, da se nazove pravom izložbom svih vrsti turpija.

Tvornica se broji medju najstarija poduzeća u Zagrebu, a snabdjeva turpijama mnoge trgovce, razna industrijska i obrtnička poduzeća, državna nadleštva, a istrošene turpije na novo oštri. Dapače imade mnogo stalnih mušterija, koje već kroz 50 godina poslužuje, jer je tvornica uvijek obraćala osobitu pažnju na kakvoću svojih proizvoda.

Sa ponosom može tvornica da pogleda na sav svoj dosadanji uspjeli rad, prelazeći kroz 80 godina od oca na sina. Svojom izradbom i kvalitetom može se takmiti sa najvećim inozemnim tvornicama, te pokriti gotovo svu potrebu u našoj državi.

Priključujemo se sa ushitom slavi naših sugradjana i domaćih sinova, želeći, da nastave i dalje svojim solidnim radom i specijalnim znanjem, na ponos i diku bijelog nam grada Zagreba. *S. K.*

Naši pokojnici

Na 21. veljače umro je nakon teške bolesti naš član Robert Mišulin generalni ravnatelj tvornice Hinka Francka sinovi.

Robert Mišulin rodio se u Bjelovaru 6. II. 1877. od ugledne građanske obitelji. Osnovnu školu polazio je u Bjelovaru, gdje mu je majka bila kroz dugi niz godina upraviteljicom djevojačke osnovne škole a otac trgovac i zaslužni građanin po kojem je i jedno mjesto na pruzi Bjelovar—Virovitica prozvano Mišulinovac.

Gimnazije svršio je kao pitomac tadanjeg plemićkog konvikta u Zagrebu. Pravni fakultet absolvirao je na sveučilištu u Beču i Zagrebu. Već kao đak bio je u svakom pogledu uzoran i svratio na se pozornost zbog visoke nadarenosti i prirođene inteligencije a nadasve zbog svog odličnog karaktera koji je već u ranim godinama došao do svog potpunog izražaja.

Po naravi svojoj vrlo čedan i skroman izbjegavao je svaku priliku koja bi ga mogla istači, pa je stoga do konca života živio povučeno udovoljavajući vazda najsavjesnije svim svojim dužnostima.

Po svršenim naukama bio je uzet u tadanju austrijsku vojsku, gdje je već za đačkog roka postigao čin artilerijskog poručnika. Po otsluženju kadrovskog roka postao je vojni sudija, te je kao takav čitavo vrijeme svjetskog rata služio u ratnom području kod vojske na ratištu, naročito talijanskoj fronti. Iza preokreta preuzet je u našu vojsku u svojstvu sudskog kapetana I. klase.

Još za vrijeme rata izgubio je svoju suprugu što je njegovu i previše osjetlivu narav jako potreslo.

Postavši tako rano udovac sa jedinicom malom kćerkom nije se više že-

nio već posvetio samo odgoju svog djeteta u koliko mu je to zaposlenje dozvoljavalo.

Za vrijeme narodnog vjeća vršio je dužnost načelnika vojnosudskog odelenja Povjereništva za vojsku.

Kako je naš Zagreb od rane mladosti zavolio postavši Zagrepčanom svom dušom bila mu je namjera, da se u Zagrebu stalno nastani, pa je zamolio umirovljenje. Primio je namještenje u tvornici Hinka Francka sinovi u Zagrebu i bio pozvan nakon kratkog službovanja u Zagrebu centrali u Linz, a odanle iza kratkog vremena vraćen u Zagreb kao tajnik zagrebačkog poduzeća i zamjenik generalnog direktora budući je upoznao organizaciju i rad tog svjetskog preduzeća. Stekao je toliko priznanje i spremu da je godine 1932. postao generalnim direktorom koju je dužnost predano i savjesno vršio dok nije u subotu 23. veljače sahranjen na Mirogoju. Poznato nam je, da je bio dobrog srca, pravedan i brižan predpostavljeni.

Znano nam je da je kao čovjek otro mnogu sirotinjsku suzu, a samo slučajem doznali smo za dobra djela, jer se držao one »neka nezna ljevica što radi desnica.«

Osim šire rodbine ostavlja kćerku Evu slušateljicu filozofije na zagrebačkom sveučilištu i brata Maksa sreskog načelnika u Daruvaru kojima naše iskreno saučešće sa uvjerenjem da ćemo pokojniku sačuvati časnu uspomenu.

Sportske i turističke potrebštine vode u cijeni i kvaliteti
JOSIP KOVAĆIĆ, Zagreb
Ilica ugao Mesničke ulice, telefon 65-95 — za gotovo i na otplatu.

Iz tehničkih razloga u ovome broju neće izaći nastavak »Katedrala«.

Salon cvijeća
GABRIĆ—FÜRST
JURIŠIĆEVA 6 i MASARYKOVA 21

Vodeće nabavno vrelo špecerajske i kolonijalne robe
IVAN PENIĆ D. D. ZAGREB
Veliko skladište i izbor biranih vlastelinskih vina

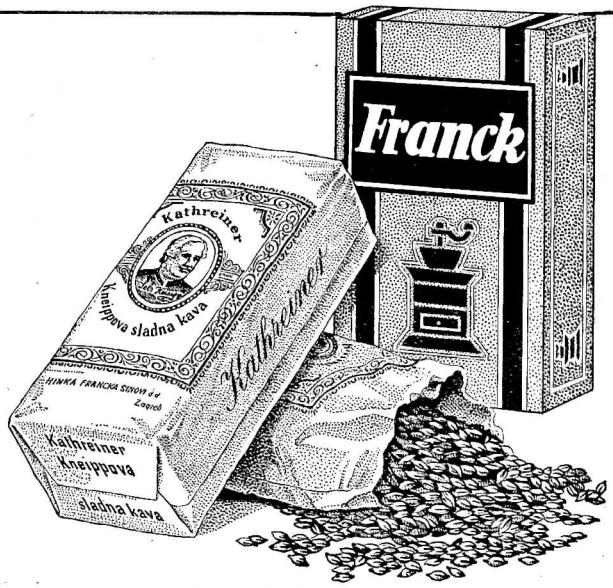

Pijte zdravlje !
Pijte „Kathreiner Kneipp"!

P. n. Pretplatnici!

Izvolite se predbilježiti za uvez revije za god. 1934. Uvez je veoma ukusan, a cijena će biti Din. 15.— Prijave dopisnom kartom na upravu lista: Gajeva ul. 7, I. kat.

HRVATSKA INDUSTRIJA KATRANA D.D.
RADNIČKA CESTA 29. ZAGREB TELEFON BROJ 5364
Izvadja asfaltiranje cesta, trotoara, dvorišta, kućnih ulaza i t. d. uz najjeftinije cijene.

TVORNICA TURPIJA I ALATA
A. FABER I SIN
ZAGREB, MIRAMARSKA CESTA 23
Telefon 49-53

Izdavač »Društvo Zagrepčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. tajnik, Vodnikova 10. — Uredništvo i uprava: Gajeva 7, II. kat. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska c. 47.

Kupujte tamo — gdje kupuju svi

Kastner i Öhler

Zagreb.

Ilica 4 **Ilica 4**

STJEPAN Telefon 7706

ŠKABERNA

ZAGREB

(nasuprot Samoborskog kolodvora)

Nuđa gradjevni materijal:

betonske cijevi, samoborski dolomitni pijesak. mramorna zrnca, cementne pločice, gips, crijep, vapno, cementna boja, krovna ljepenka, katranski proizvodi itd.

»Heraklith«. — Žbuka za fasade »Teranit«

Utemeljeno 1894.

TEHNIČKA RADNJA

IGN. DEUTSCH I BRAT

TELEFON 42-86 ZAGREB MASARIKOVA 20

Sve tehničke potrebštine za ***industriju, obrt, gradjevnu ind., poljoprivredu, hoteljerstvo i kućanstvo.*** — Specijalni odio za ***pumpe*** za svaku potrebu.

TRAŽITE PONUDE.

Građanska tvornica soda vode

Josip Krčelić, Zagreb

*Vlaška ulica 94a * Telefon 66-14*

Skladište mineralnih voda

Utemeljeno 1892

Knjigotiskara BRAĆA KRALJ

Telefon 4824 *ZAGREB* *Pavla Radića 9*

Preuzima *sve vrsti tiskanica uz najkulantniju poslugu: kao trgovački dopisni papir, listovne kuverte, račune, dopisnice, posjetnice, osmrtnice itd. Cijene vrlo umjerene*

Izradjuje *tiskanice u blokovima te zaručne i vjenčane karte, oglase, letake, kao i sve tiskanice u reklamnu svrhu i za sve uredske potrebe. — Podvorba brza i solidna.*

GARGOYLE
Ulja i masti

Svaki napredak u proizvodnji i upotrebi, cijelo znanje i sva iskustva, što su ih od 1886. godine stekli specijalisti naše organizacije, koja obuhvaća cijeli svijet, primjenjuju se kod fabrikacije naših GARGOYLE-MAZIVA i daju im onu kakvoću, koja Vam garantuje siguran i ekonomičan pogon.

GARGOYLE
Mobiloil

STANDARD-VACUUM OIL COMPANY OF JUGOSLAVIA INC.
ZAGREB BEOGRAD

Utemeljeno 1860. Utemeljeno 1860.

ŠUMSKA INDUSTRIJA
FILIPA DEUTSCHA SINOVI
Vrhovčeva ulica 1 * ZAGREB * Telefon broj 30-47

EKSPORT NAJJEFTINIJE HRASTOVINE
PARNA PILANA U TUROPOLJU

Na skladištu ima velike količine potpuno suhe hrastove gradje sviju dimenzija.

JUGOSLAVENSKO
INDUSTRIJSKO I TRGOVAČKO D. D.
Gundulićeva ulica 17 ZAGREB Telefon 26-67 i 20-71

Generalno zastupstvo
tt. ROBERT BOSCH A. G., STUTTGART
zastupstvo
CADILLAC, LA SALE, BUICK, OPEL I BLITZ AUTOMOBILA
tt. General Motors Continental S. A., Antwerpen.

Prodaja:
Svih Bosch proizvoda, Bosch akumulatora, Seiberling guma, svakovrsnog auto pribora.

SPECIJALNA RADIONICA ZA POPRAVKE BOSCH-PROIZVODA.